

**НАН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»
(ДУ «ІСПД ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА НАН УКРАЇНИ»)**

ДОРОШЕНКО ЛІНА МИКОЛАЇВНА

УДК 346.34; 347.72

ДОГОВОРИ В КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ

Спеціальність 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Дисертація підготовлена здобувачем самостійно.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
БЕЛЯНЕВИЧ Олена Анатоліївна,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса МОН України, професор
кафедри цивільного права і процесу (м. Вінниця);

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
ПОДЦЕРКОВНИЙ Олег Петрович,
Національний університет «Одеська юридична
академія» МОН України, в.о. завідувача
кафедри господарського права і процесу (м. Одеса);

доктор юридичних наук, професор
СМІТЮХ Андрій Володимирович,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова МОН України, професор
кафедри адміністративного та господарського
права, проректор з науково-педагогічної роботи
та міжнародного співробітництва (м. Одеса).

Захист відбудеться «16» лютого 2024 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02 Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України» (зала засідань, бульвар Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032).

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті https://www.iepd.kiev.ua/?page_id=14253 та в бібліотеці Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України» за адресою: м. Київ, вул. Марії Капніст, 2, прим. № 323.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради _____

Наталія СРЕМЄСВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розвиток корпоративних відносин в Україні є динамічним та залежить від темпу економічної інтеграції нашої країни до європейського і світового ринків, він є наслідком глобалізації економіки у сучасному світі. Глобалізація як феномен сучасності впливає на розвиток корпоративного законодавства України, що унормовує правове положення таких організаційно-правових форм суб'єктів господарювання як АТ, ТОВ, ТДВ, повні, командитні товариства та приватні підприємства. В Україні, як і в зарубіжних країнах, поширеною є практика заснування господарських організацій корпоративного типу в формі спільного інвестування, за якої корпорації створюються з метою отримання прибутку та подальшого розподілу його між первісними інвесторами задля досягнення економічних цілей. У процесі створення нової корпорації у засновників знаходить прояв зацікавленість в юридичному закріпленні структури відносин із партнерами, розподілі ризиків, закріпленні системи контролю для успішного ведення підприємницької діяльності, чому і сприяє укладення договорів у корпоративному праві. Водночас договірне регулювання корпоративних відносин супроводжується низкою проблем, які стримують його ефективність, оперативність реагування на запити сучасного бізнесу, що є неприпустимим, оскільки договори виступають одними з основних регуляторів корпоративних відносин, є ключовими інститутами корпоративного права, в зв'язку з чим розкриття їх фундаментально-ціннісної ролі має значення для формування архітекτονіки корпоративного права взагалі.

Законодавчу основу договірному регулюванню в корпоративному праві складають положення ГК України, ЦК України, Закону України «Про акціонерні товариства», Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та інші. Проте стан законодавчого регулювання характеризується наявністю положень, які не забезпечені механізмом реалізації, а також суперечностей і прогалин у регулюванні, а модернізація останнім часом корпоративного законодавства «досягла» протилежного ефекту.

Наукові розвідки в напрямку договірному праву в цілому здійснювали такі вчені, як: О. А. Беляневич, Т. В. Боднар, В. А. Васильєва, О. М. Вінник, В. В. Луць, В. С. Мілаш, В. Г. Олюха, В. С. Щербина та інші. Різну проблематику в сфері корпоративного права досліджували О. В. Бігняк, О. Р. Кібенко, О. В. Кологойда, І. М. Кучеренко, І. В. Лукач, О. П. Поддерковний, А. В. Смітюх, В. І. Цікало та інші. Окремі дослідження, пов'язані з проблемними аспектами договорів у корпоративному праві, проведені такими правниками, як: Е. М. Бондарев, О. В. Гарагонич, Ю. М. Жорнокуй, М. О. Ніколенко, В. В. Резнікова, М. М. Сигидин, Л. В. Сішук, І. В. Спасибо-Фатєєва, Н. В. Щербакова, Т. Б. Штим та ін. Проте поява численних інноваційних договірних конструкцій в корпоративному праві потребує додаткового доктринального аналізу та нового бачення,

оскільки в господарсько-правових наукових дослідженнях договори в корпоративному праві не отримали концептуальної розробки, а дослідження окремих питань дотичних до цієї проблематики здійснювалося до оновлення законодавства, і, відповідно, без можливості порівняння новітніх законодавчих положень з положеннями законодавства інших країн. Отже, на сьогодні існує об'єктивна необхідність в системному науковому аналізі правової доктрини щодо договорів в корпоративному праві, дослідженні їх ефективності як правових інструментів здійснення корпоративного управління, як правових засобів організації життєдіяльності корпорації.

Судова практика щодо договорів в корпоративному праві є малочисловою та знаходиться на початку свого становлення. Використання корпораціями нових договірних конструкцій, зокрема, корпоративних договорів, при структуруванні бізнесу в Україні навіть після істотної зміни законодавства в цій сфері також можна охарактеризувати як вкрай обережне. Можливості, що надаються легалізацією таких договорів в національному законодавстві, досі використовуються не в повному обсязі. Така консервативність, рутинність моделей поведінки суб'єктів бізнесу, небажання обирати нові форми супроводу господарської діяльності свідчать про стагнацію, тяжіння до рудиментів, закостенілі підходи у веденні справ, що обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, одним з яких є недовіра бізнесу як до всього нового в принципі, так і, насамперед, до суду, практика якого не відрізняється прогнозованістю. Тому бізнес-гравці обирають добре відоме та уникають нових договорів, щодо яких немає усталеної практики застосування, не дивлячись на те, що їх укладення надає широкі можливості для учасників господарської організації обирати унікальний правовий інструментарій для найбільш ефективного здійснення корпоративних прав та мінімізації ризику виникнення спірних ситуацій у процесі корпоративного управління. Проте, важливим моментом є і дотримання балансу та недопущення гіперболізації значення договорів в корпоративному праві в управлінні товариством, що може призвести до розмиття сутності самої господарської організації корпоративного типу, знецінення ролі її органів управління. Враховуючи сказане, дослідження договорів в корпоративному праві є актуальним як з доктринальної позиції, так і з точки зору правозастосування з урахуванням положень новелізованого корпоративного законодавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконувалась згідно з тематичними планами науково-дослідних робіт, які виконує Київський національний університет імені Тараса Шевченка в межах кафедральної тематики, у рамках теми «Правосуддя в умовах сталого розвитку» (ДР 22БФ042-01).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є обґрунтування нових концептуальних підходів до договорів у корпоративному праві, їх господарсько-правової природи, теоретичних положень щодо корпоративного договору як локального правового регулятора корпоративних відносин в

умовах формування сучасної моделі корпоративного управління та інвестиційно привабливого бізнес-середовища, розробка на цій основі пропозицій щодо модернізації корпоративного законодавства з урахуванням євроінтеграційних пріоритетів України.

Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено такі *завдання* дослідження:

визначити методологію дослідження договорів у корпоративному праві;
дослідити категорію «корпоративні відносини» як об'єкт договірного регулювання;

виявити сутність свободи договору в корпоративному праві та її прояви в корпоративних правовідносинах;

дослідити обмеження свободи договору в корпоративному праві;
здійснити класифікацію договорів у корпоративному праві за певними критеріями;

дослідити розвиток інституту корпоративного договору в праві України та зарубіжних країн;

визначити сутність та правову природу корпоративного договору в механізмі корпоративного управління;

відмежувати корпоративний договір від суміжних правових конструкцій;
визначити особливості укладення корпоративного договору;

дослідити специфіку виконання та розірвання корпоративного договору;
конкретизувати способи захисту прав сторін корпоративного договору в праві країн континентальної та англосаксонської правових сімей;

розкрити способи захисту прав сторін корпоративного договору в національному праві;

охарактеризувати договори щодо обов'язкового продажу та придбання акцій як договори в корпоративному праві з обмеженням свободи волевиявлення учасника корпоративних правовідносин на їх укладення;

дослідити окремі договори, які опосередковують відносини з набуття та припинення корпоративних прав.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються щодо договорів в корпоративному праві.

Предметом дослідження є договори в корпоративному праві.

Методи дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження є філософські методи пізнання (діалектичний, герменевтичний), загальнонаукові методи пізнання (аналіз та синтез, системно-структурний, формально-логічний, аксіоматичний), спеціальні міждисциплінарні методи наукового пізнання (синергетичний, статистичний) та спеціальні методи, що використовуються в юридичній науці (юридико-догматичний, логіко-юридичний, конфліктологічний, історико-правовий, порівняльно-правовий, основою якого був компаративний метод, який також іменується компаративістським).

Поняття корпоративних відносин, корпоративного конфлікту, корпоративного договору, належних дій щодо виконання зобов'язань з

корпоративних договорів досліджено за допомогою діалектичного методу пізнання (підрозділи 1.1, 1.2, 3.2, 4.2). Герменевтичний метод використовувався при тлумаченні норм права щодо визначення корпоративних відносин, особливостей укладення та розірвання корпоративного договору, визначення способів захисту прав сторін такого договору, дослідження договорів щодо обов'язкового продажу та придбання акцій (підрозділи 1.2, 3.2, 4.1, 5.2, 6.1). Системно-структурний метод застосовано при угрупованні видів договорів в корпоративному праві, узагальненні цілей укладення корпоративного договору (підрозділи 2.3, 4.1). Використання формально-логічного методу надало можливість відмежувати корпоративний договір від суміжних правових конструкцій, застосувати до такого договору положення щодо строку дії на кшталт подібних договірних конструкцій (підрозділи 3.3, 4.2). Завдяки аксіоматичному методу дослідження положення теорії права, філософії права, економічної теорії сприймалися без додаткового доведення. Застосування синергетичного підходу дозволило дослідити проблеми локальних джерел корпоративного права, розглянути корпоративний договір крізь призму самоорганізації суспільних відносин, свободи договору та її обмежень (підрозділи 2.1, 2.3, 3.2, 3.3). Статистичний метод використано для дослідження господарської практики і динаміки зростання кількості корпоративних договорів, аналізу їх розповсюдженості у структуруванні публічних компаній в зарубіжних країнах, дослідження динаміки збільшення кількості судових справ щодо розірвання та визнання недійсними корпоративних договорів, аналізу інформації щодо кількості публічних безвідкличних вимог в процедурі squeeze-out (підрозділи 3.1, 5.2, 6.1). Логіко-юридичний метод застосовано для розробки та обґрунтування напрямів удосконалення законодавства щодо договірного регулювання корпоративних відносин. Через конфліктологічний метод розглянуто властивості договорів у корпоративному праві виступати правовими засобами запобігання корпоративним конфліктам (підрозділи 1.1, 3.2, 5.2). За допомогою порівняльно-правового методу розглянуто розвиток інституту корпоративного договору, узагальнено зарубіжний досвід договірного регулювання корпоративних відносин шляхом укладення договорів M&A, договорів щодо обов'язкового продажу та придбання акцій (підрозділи 3.1, 6.1, 6.2). Цей метод використано під час аналізу законодавства Бельгії, Великої Британії, Італії, Литви, Німеччини, Казахстану, Франції, США, Швейцарії, міжнародних конвенцій та директив ЄС з метою виявлення оптимальних шляхів правового регулювання договорів у корпоративному праві (підрозділи 2.2, 2.3, 5.1). Історико-правовий метод застосовано при аналізі розвитку інституту корпоративного договору в праві України та зарубіжних країн (підрозділи 3.1, 6.2). Застосування вищезазначених методів наукового пізнання комбінувалося залежно від розв'язання завдань дослідження.

Теоретичну основу дослідження, крім робіт вищезазначених авторів, склали наукові праці таких українських учених-правників, як: А. Г. Бобкова,

Б. В. Дерев'янка, Р. А. Джабраїлов, Т. С. Гудіма, А. М. Захарченко, Г. Л. Знаменський, І. Ф. Коваль, В. К. Мамутов, Я. В. Петруненко, В. А. Устименко та ін.

Емпіричну основу дослідження складають нормативно-правові акти України та інших країн, правові акти ЄС, статистичні дані, звітність НКЦПФР, матеріали судової практики, договірна практика суб'єктів господарювання.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в національній доктрині господарського права розроблено концептуальні положення, які спрямовані на розв'язання важливої теоретичної та практичної проблеми саморегулювання корпоративних відносин з метою правового забезпечення вільного руху капіталів, створення сприятливого інвестиційного клімату в бізнес-середовищі, вдосконалення корпоративного управління, попередження та вирішення корпоративних конфліктів шляхом укладення договорів у корпоративному праві, сформульовано пропозиції з удосконалення корпоративного законодавства в умовах євроінтеграційних процесів України.

Наукова новизна дисертаційного дослідження конкретизується в науково-теоретичних положеннях, висновках та пропозиціях, найважливішими з яких є наступні.

Вперше:

аргументовано, що договори в корпоративному праві складають самостійний тип господарсько-правових договорів, входять до системи господарсько-правових договорів і мають свою внутрішню підсистему, що відображає їх диференціацію за суб'єктно-предметним критерієм та правовим результатом на види: 1) договори, які визначають права та обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним відносинам, спрямовані на виникнення корпоративних відносин (засновницький договір, договір про створення товариства тощо); 2) корпоративні договори; 3) договори між учасниками (акціонерами) та договори з господарською організацією корпоративного типу за їх участі щодо набуття, припинення корпоративних прав (договір між АТ та акціонером про обов'язковий викуп товариством належних йому акцій, договір про припинення товариства тощо);

обґрунтовано, що корпоративний договір як локальний правовий акт ненормативного характеру спрямований на формування стратегії впливу на корпоративну політику господарської організації корпоративного типу, максимізацію ролі його сторін у здійсненні корпоративного контролю щодо корпоративної власності шляхом консолідації дій сторін такого договору, солідарного моделювання та вибудовування відносин з іншими акціонерами (учасниками) корпорації, які не є сторонами корпоративного договору, та самим товариством, що відповідає сутності корпоративного підприємництва та має за мету досягнення економічного ефекту від діяльності корпорації як мінімум для сторін такого договору, як максимум – для товариства в цілому;

доводиться, що методологія дослідження договірної регулювання корпоративних відносин є світоглядом, який ґрунтується на інтегративній

концепції праворозуміння, що надає можливість виходити з плюралізму поглядів на такі правові категорії як господарські договори, корпоративні відносини, корпоративний договір, інші договори в корпоративному праві тощо, досліджувати їх не тільки з позиції «поміркованого» позитивізму, а й з інших філософських підходів, враховуючи положення концепції природного права, керуючись принципом верховенства права;

доводиться господарсько-правова природа корпоративного договору з обґрунтуванням що: 1) такий договір встановлює права і обов'язки, які виникають у взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносинах, що існують у нерозривній єдності; 2) він є видом соціальної взаємодії (спільним актом його учасників, засобом комунікації суб'єктів), дво- або багатосторонньою угодою, що є підставою виникнення корпоративних відносин; 3) змістом такого договору є організаційно-господарські та майново-господарські зобов'язання, які можуть виникати між суб'єктами господарювання, тобто безпосередньо самим товариством, а також іншими суб'єктами корпоративних відносин (засновниками, акціонерами, учасниками, третіми особами); 4) очікуваним результатом від правових наслідків укладення корпоративного договору є не виникнення, зміна або припинення прав та обов'язків, що є характерним для договорів у цивільному праві, а встановлення умов здійснення вже існуючих на момент укладення договору корпоративних прав (обов'язків), що досягається шляхом запровадження певних обмежень, обов'язків, варіантів поведінки для сторін такого договору; 5) корпоративний договір є особливим юридичним фактом – правовим актом, спрямованим на досягнення правового результату (економічного та корпоративного) в регулюванні корпоративних відносин як виду господарських відносин;

визначено, що основною метою укладення корпоративного договору є спрямованість на зменшення бізнес-ризиків за рахунок забезпечення сталого складу його сторін, збереження особисто-довірчих (фідуціарних) відносин між ними, здійснення сторонами такого договору узгоджених дій щодо спільного ведення бізнесу, забезпечення можливості учасників впливати на політику компанії, а також недопущення переходу контролю над компанією стороннім особам;

аргументовано неможливість дотримання традиційної процедури укладення корпоративного договору з такими обов'язковими стадіями як оферта та акцепт, що обумовлено феноменом корпоративного договору (*sui generis*);

доводиться, що конститутивним елементом корпоративного договору, яким формується солідаристський характер відносин між його сторонами, є довіра, а першочерговим завданням виступає намір сторін через договір зробити відносини довірчими, з визначенням принципової різниці між акціонерами (учасниками), які не об'єднані таким договором, і акціонерами (учасниками), які його уклали;

запропоновано з метою збереження принципу конфіденційності

корпоративного договору у визначених законодавством випадках обмежитись встановленням обов'язку сторін такого договору щодо розкриття інформації повідомляти НКЦПФР виключно про факт укладення корпоративного договору (дата укладення та дата набрання ним чинності, строк дії корпоративного договору, його сторони) без розкриття змісту такого договору;

запропоновано закріпити в законодавстві положення, що корпоративний договір може бути укладений на певний строк, встановлений договором, або на невизначений строк. Якщо корпоративний договір укладається на невизначений строк, пропонується визначити в законодавстві положення, як це встановлено законом для подібних договірних конструкцій з невизначеним строком дії, щодо можливості односторонньої відмови від договору на визначених в законі підставах з додержанням стороною корпоративного договору порядку його розірвання;

умотивовано доцільність зазначення в корпоративному договорі запевнень сторін щодо обставин, які мають значення для його укладення, виконання або розірвання.

Удосконалено положення щодо:

визначення функції запобігання корпоративним конфліктам як однієї із важливіших функцій корпоративного договору з застереженням, що такі умови майнового, організаційно-управлінського характеру, які б запобігали корпоративним конфліктам, що складають зміст корпоративного договору, не повинні суперечити положенням корпоративного законодавства, статуту, внутрішньокорпоративних актів;

свободи договору в корпоративному праві, яка передбачає як право учасників корпоративних відносин укладати договори, за якими учасники (акціонери) товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, так і право укладати інші договори, спрямовані на набуття корпоративних прав (договір, за яким виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків щодо відчуження частки у статутному капіталі товариства обумовлені обставинами тощо) або припинення корпоративних прав (договір про припинення товариства тощо);

обмеження договірної свободи в корпоративному праві, яке полягає в тому, що сторони в договорі не можуть відступити від положень актів законодавства, якщо в них прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами;

визначення загальних вимог, додержання яких є необхідним для чинності корпоративного договору;

поняття корпоративного договору як договору, за яким його сторони зобов'язуються здійснювати певним чином свої права та/або утримуватися від здійснення зазначених прав, зокрема: голосувати певним чином на загальних зборах учасників товариства, узгоджувати варіант та спосіб голосування з іншими сторонами такого договору, продавати свої акції (частку) за

визначеною цим договором вартістю або/та при настанні визначених обставин або утримуватись від відчуження акцій (частки) до настання визначених у договорі обставин, а також здійснювати узгоджено інші дії, пов'язані з корпоративним управлінням товариства, з реорганізацією та ліквідацією товариства тощо, за допомогою якого здійснюється конструювання внутрішньої структури, який містить гарантії та запевнення, способи забезпечення виконання зобов'язань, положення щодо відповідальності за порушення умов такого договору та сторони якого спільно виступають на фінансовому ринку та розпоряджаються корпоративною власністю;

встановлення значення корпоративних договорів, яке полягає в тому, що останні є ефективним інструментом регулювання організаційно-господарських відносин всередині господарських товариств, що обумовлене їхнім гнучким характером, оперативністю внесення змін, конфіденційним характером, зрозумілістю для іноземних інвесторів з уточненням, що корпоративний договір: 1) не має охоплювати своїм предметом відносини, які врегульовані імперативними нормами закону; 2) не може замінити собою статут; 3) не має бути інструментом обходу імперативних норм корпоративного законодавства; 4) умови такого договору не повинні порушувати права інших учасників товариства і третіх осіб, якщо вони не є сторонами корпоративного договору; 5) не породжує самостійно корпоративні права, а спрямований на регламентацію порядку здійснення існуючих корпоративних прав та виконання обов'язків його сторін; 6) може передбачати покладення на сторін договору обов'язків як активного, так і пасивного типу; 7) предметом такого договору є узгоджені дії його сторін щодо реалізації своїх прав та повноважень певним чином або утримання від їх реалізації, спрямовані на визначення принципів та порядку управління господарським товариством, порядку розподілу прибутку, розв'язання дедлокових ситуацій, встановлення заходів відповідальності тощо; 8) є своєрідним багатоваріативним «сценарієм» досягнення мети, який стає незамінним, коли для досягнення цілі недостатньо інших наявних ресурсів;

диференціації корпоративного договору як правореалізуючого правового засобу, який є: корпоративним за предметом правового регулювання, регулятивним за призначенням, індивідуальним за видом правового регулювання;

виокремлення кваліфікуючих ознак корпоративного договору, які притаманні господарським зобов'язанням, а саме: є правовим засобом організації відносин між суб'єктами господарювання; має особливу мету укладення; є інструментарієм правової організації життєдіяльності АТ, ТОВ та ТДВ (для нього характерним є особливий суб'єктний склад); має організаційний характер; має ненормативний характер, виступає локальним правовим регулятором організаційно-господарських та майново-господарських відносин, актом індивідуально-правового (договірною) регулювання корпоративних відносин; є господарсько-правовим договором, обтяженим корпоративним елементом; має колегіальну основу; наявні

спеціальні міри відповідальності за порушення такого договору; корпоративним відносинам, які регулюються цим договором, притаманні складність системи інтересів в корпоративних організаціях, ознаки залежності, підпорядкування меншості більшості; регулює в тому числі і відносини, які виникають за участю суб'єктів, які виконують функції органів господарської організації корпоративного типу;

угруповання за критеріями змісту та спрямованості видів корпоративних прав (обов'язків) сторін корпоративного договору, а саме: 1) корпоративні права (обов'язки) щодо участі в управлінні товариством; 2) корпоративні права (обов'язки) щодо придбання та (або) відчуження часток (акцій) у статутному капіталі (її частини) за певною ціною або при настанні певних обставин або утримання від відчуження часток (акцій) до настання таких обставин; 3) корпоративні права (обов'язки) щодо вчинення дій, пов'язаних з припиненням товариства або виділом з нього нового товариства;

аргументації, що: а) корпоративний договір є саморегулятором вже існуючих корпоративних відносин між акціонерами, учасниками чи іншими сторонами такого договору вже створеного АТ, ТОВ, ТДВ, б) засновницький договір АТ визначає права та обов'язки саме засновників до дати реєстрації НКЦПФР звіту про результати емісії акцій, в) договір про створення ТОВ, ТДВ визначає права та обов'язки засновників товариства і за загальним правилом діє до дня державної реєстрації товариства; г) корпоративний договір не є різновидом договору про спільну діяльність, оскільки у сторін таких договорів різний очікуваний правовий результат, ґ) корпоративний договір не є різновидом договору управління корпоративними правами, оскільки в останньому управитель хоча і діє від власного імені, але в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача);

належних способів укладення корпоративного договору з обґрунтуванням, що такий договір може укладатися шляхом або 1) його підписання сторонами в результаті перемовин, на яких спільно присутні всі сторони (їх представники); або 2) послідовного підписання тексту договору кожною зі сторін, які домовляються про це, без спільної присутності та без внесення змін в редакцію тексту договору;

важливості примусового виконання обов'язку в натурі за корпоративним договором як способу захисту прав, його пріоритетності для сторін такого договору перед застосуванням заходів відповідальності, у вигляді компенсації, неустойки, збитків;

недійсності корпоративного договору з обґрунтуванням, що такий договір може бути визнаний недійсним за позовом акціонера (учасника) або товариства, які не є його сторонами, у разі неповідомлення товариства про факт існування корпоративного договору у випадках, встановлених законом;

способів виходу з корпоративного дедлоку шляхом віднесення до них виключення учасника з товариства із встановленням в законодавстві переліку підстав виключення та надання сторонам корпоративного договору права визначати в такому договорі інші підстави виключення учасника з товариства

за умови, якщо сторонами корпоративного договору є всі учасники ТОВ (в тому числі з часткою в статутному капіталі 50 відсотків), та порядок виключення;

підстав виключення учасника з товариства, які можуть бути встановлені в корпоративному договорі (за умови, що всі учасники ТОВ є його сторонами), як-то: 1) систематичне або грубе порушення своїх обов'язків; 2) здійснення дій (бездіяльності), які унеможливають роботу товариства; 3) дії, наслідком яких стало припинення діяльності товариства;

напрямів удосконалення законодавства щодо способів усунення дедлока в господарських організаціях корпоративного типу, а саме: 1) закріплення в законі та корпоративному договорі (якщо його сторонами є всі учасники ТОВ) переліку підстав виключення учасника з товариства; 2) закріплення в ч. 1 ст. 110 ЦК України додаткової підстави для застосування ліквідації юридичної особи – істотне утруднення діяльності юридичної особи, під яким варто вважати стан, коли: а) учасники товариства ухиляються від участі в його діяльності, що призводить до неможливості прийняття рішень в зв'язку з відсутністю кворуму; б) у зв'язку з тривалим корпоративним конфліктом істотні зловживання допускалися всіма учасниками товариства; 3) доповнення законодавства положенням щодо механізму викупу частки одним учасником у іншого у разі корпоративного конфлікту або визначення в законодавстві права сторін корпоративного договору передбачити в ньому таку можливість;

переліку універсальних та ефективних способів захисту прав сторін корпоративного договору, якими можуть бути: відшкодування збитків, стягнення неустойки (штрафу, пені), стягнення заздалегідь оцінених збитків, виплата компенсації (фіксованої грошової суми або суми, що підлягає визначенню в порядку, передбаченому корпоративним договором, яка не може бути зменшена за рішенням суду навіть у разі, якщо його порушення не завдало збитків іншим сторонам корпоративного договору), визнання такого договору або окремих його частин недійсними; визнання недійсними правочинів, укладених стороною корпоративного договору в порушення умов такого договору, тощо з конкретизацією, що найбільш дієвим способом захисту прав його сторін є компенсація;

сприйняття договору обов'язкового продажу акцій акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій, та договору викупу АТ акцій на вимогу акціонерів як договорів, в яких одна зі сторін зобов'язана укласти його на підставі прямої вказівки закону, що свідчить про відсутність свободи волевиявлення особи на укладення договору в корпоративному праві та про спонукання до його укладення;

обґрунтування, що на законодавчому рівні визначено специфічний порядок обов'язкового продажу акцій міноритарними акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій, який обумовлює специфіку неконкурентного способу укладення

такого договору в корпоративному праві, що передбачає відображення оферти та акцепту в певних, законодавчо визначених діях сторін договору за участі третіх осіб (товариства, НКЦПФР, банку, Центрального депозитарію цінних паперів);

додаткових способів захисту прав міноритаріїв у разі порушення їх прав (крім викупу акцій міноритарія та стягнення збитків з мажоритарного учасника), якими доцільно визнати: 1) припинення дії, яка порушує право; 2) здійснення мажоритарним акціонером дій щодо відновлення порушених прав чи інтересів міноритаріїв; 3) визнання недійсним корпоративного рішення, внаслідок прийняття якого здійснено порушення прав, якщо це не призведе до порушення прав та інтересів інших акціонерів; 4) примусову ліквідацію товариства (як виключний захід, у разі якщо всі інші способи захисту не дозволяють забезпечити захист прав та інтересів міноритарного акціонера).

Дістали подальшого розвитку положення щодо:

визнання господарськими організаціями корпоративного типу всіх видів господарських товариств та приватних підприємств та виключення можливості віднесення до їх числа виробничих кооперативів та фермерських господарств;

розуміння свободи договору як засадничої категорії регулювання договірних відносин у різних сферах економічної діяльності в Україні, в тому числі й в сфері корпоративних відносин, та сутності свободи договору в корпоративному праві, яка означає можливість учасників корпоративних правовідносин укласти договір, обрати контрагентів за договором та вид договору, визначити умови договору, свої права та обов'язки (зміст договору), враховуючи вимоги, встановлені законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами;

класифікації корпоративних договорів в англосаксонській правовій сім'ї за сферами застосування на: 1) договори про заснування голосуючого трасту, 2) договори про голосування, 3) договори про обмеження права розпорядження акціями, 4) договори про порядок корпоративного управління; аналізу умов, які складають предмет корпоративного договору в Великій Британії, а саме це умови щодо: 1) регламентації напрямів діяльності компанії; 2) розподілу вкладів первісних інвесторів в статутний капітал компанії, визначення складу останніх; 3) корпоративного управління; 4) додаткового фінансування, питань докапіталізації компанії; 5) надання звітності та іншої інформації акціонерам (учасникам), які не є сторонами такого договору; 6) порядку передачі акцій компанії (зокрема питання надання згоди акціонерів на передання акцій компанії або реалізації ними права переважної купівлі акцій; права вимагати продажу та набуття акцій компанії); 7) фінансів; 8) регулювання відносин у зв'язку з настанням певних обставин; 9) структурування груп компаній – сторін договору, а саме порядок розбудови відносин материнської компанії з залежними (дочірними) компаніями, відокремленими структурними підрозділами тощо;

відмежування корпоративного договору та статуту за функціональним призначенням, а саме корпоративний договір є: 1) різновидом договору, що укладається між конкретними сторонами, і як правовий засіб у механізмі корпоративного управління спрямований на саморегулювання прав та обов'язків саме цих сторін, натомість статут є установчим документом товариства, не є одностороннім чи багатостороннім правовим актом (договором); 2) локальним актом, його положення є ненормативними, натомість статут є локальним правовим актом, положення якого є нормативними, оскільки є загальнообов'язковими для всіх учасників чи акціонерів товариства;

можливості розглядати корпоративний договір як: 1) інститут господарського права; 2) правовий засіб (інструмент) в механізмі корпоративного управління, що виступає способом саморегулювання прав та обов'язків сторін такого договору; 3) локальний правовий акт, одне з ключових джерел корпоративного права;

визначення додаткових цілей укладення корпоративного договору, до яких належать: 1) підвищення рівня корпоративного контролю окремими учасниками товариства шляхом консолідованого здійснення їх корпоративних прав; 2) застосування як превентивного заходу щодо запобігання зміні сформованого у товаристві співвідношення корпоративного контролю; 3) використання в якості унікальної можливості запобігання та виходу з корпоративного дедлоку; 4) закріплення в ньому положень щодо укладення договору про спільне відчуження акцій; 5) контроль складу учасників товариства з метою перешкоджання поглинанню компанії шляхом встановлення обмежень на відчуження акцій (часток) третім особам; 6) визначення механізму для узгодженого здійснення декількома учасниками товариства своїх корпоративних прав; 7) консолідація сторін з метою підвищення рівня спільного, колективного начала в управлінні товариством, які потенційно мають забезпечити високий ступінь захищеності сторонам такого договору, що в свою чергу свідчить про соціалізацію та гуманізацію корпоративного права;

недопустимості включення в предмет корпоративного договору умов, які обмежують або позбавляють його сторін прав, передбачених законом, до яких можна віднести, зокрема, встановлення в ньому: 1) права вето для певної сторони договору на визначений в договорі строк брати участь в управлінні товариством; 2) ненадання учаснику права голосування з певних питань, відмова від виплати дивідендів; 3) відмова сторони договору від дивідендів на користь іншого учасника товариства; 4) гарантоване призначення певної кількості осіб в органи управління товариством, які представлятимуть інтереси конкретних учасників товариства тощо;

неможливості: 1) застосування до корпоративного договору способу укладення договору на організованих ринках капіталу та організованих товарних ринках, аукціонах, конкурсах, 2) волевиявлення сторін шляхом вчинення конклюдентних дій; 3) звернення з пропозицією укласти договір в документі (інформації), розміщеному у відкритому доступі в мережі Інтернет,

який містить істотні умови договору, і з пропозицією укласти договір на зазначених умовах з кожним, хто звернеться, незалежно від наявності в такому документі (інформації) електронного підпису, оскільки суб'єктний склад корпоративного договору є визначеним;

неприпустимості розуміння корпоративного договору як договору, за яким сторони відмовляються від прав, оскільки його сторони не відмовляються від корпоративних прав, а покладають на себе додаткові обов'язки, які забезпечують корпоративні інтереси сторін договору та визначають корпоративні процедури (моделі корпоративної поведінки);

унікальності корпоративного договору завдяки тому, що він містить як позитивні, так і негативні зобов'язання, тобто за своєю структурою є складним зобов'язанням;

строку корпоративного договору як його істотної умови з застереженням, що у разі, якщо корпоративним договором: 1) не буде передбачено можливості одностороннього розірвання договору, це може мати наслідком зловживання з боку недобросовісної сторони такого договору, а корпоративний договір буде укладений «назавжди»; 2) передбачено зобов'язання утримуватися від відчуження акцій до настання певних обставин, які можуть як наступити, так і не наступити, то такий договір буде по суті вчиненим під скасувальною умовою, і якщо строк дії договору у ньому не передбачений, а обставини, зазначені в корпоративному договорі, не настануть, такий договір може «пов'язати» його сторін безстроково;

доцільності включення в корпоративний договір положень, які передбачають заздалегідь оцінені збитки у випадку порушення такого договору як заходу превентивного характеру задля запобігання невиконанню або неналежному виконанню корпоративного договору;

відповідності примусового викупу акцій принципу непорушності права власності з додатковою аргументацією, що застосування процедури squeeze-out не суперечить положенням ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 41 Конституції України;

чинників, які характеризують процедуру squeeze-out, а саме: 1) застосовується в публічних інтересах; 2) при її здійсненні необхідно дотримуватися балансу інтересів мажоритарних та міноритарних учасників АТ; 3) порядок її здійснення встановлено законом; 4) має застосовуватися у крайніх випадках, коли вичерпано інші способи для усунення конфлікту інтересів; 5) компенсація вартості акцій міноритарних акціонерів повинна сплачуватися за справедливою ціною;

критеріїв (стандартів) визначення вартості акцій, під якими можна розуміти закріплені законодавцем економічні показники, на основі яких суб'єкт визначає або затверджує ціну акцій – розмір виплаченої міноритарному акціонеру компенсації, до яких належать, зокрема, ринкова вартість акцій, вартість продажу акцій третім особам та вартість діючого підприємства, з пропозицією встановлення їх граничної межі або фіксованого розміру;

доцільності існування такої законодавчої конструкції як squeeze-out з обґрунтуванням цього: а) зацікавленістю держави в стабільному функціонуванні АТ, які є одними з найбільших роботодавців та платників податків; б) інтересом держави в стабільному розвитку та інвестиційній привабливості корпорацій; в) використанням цієї процедури задля запобігання та уникнення корпоративних конфліктів, грінмейлу та рейдерства, г) необхідністю застосування оптимального порядку прийняття важливих корпоративних рішень.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що викладені у роботі положення формують цілісне уявлення про договори в корпоративному праві та можуть скласти підґрунтя для подальших досліджень питань договірної регулювання корпоративних відносин. Окремі висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній діяльності, законотворчій діяльності, навчальному процесі та у сфері правозастосування.

Висновки і пропозиції, розроблені у дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в нормотворчій діяльності, зокрема, для удосконалення норм ГК України, ЦК України, Закону про АТ, Закону про ТОВ та ТДВ, Закону України «Про ринки капіталів та організовані товарні ринки» тощо. Окремі результати дослідження представлені у вигляді пропозицій з удосконалення норм чинного законодавства.

Положення дисертації використовувались у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Корпоративне право та М&А», «Акціонерне право», «Корпоративне право в ІТ-індустрії» у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Висновки щодо відповідності порядку обов'язкового продажу акцій міноритарних акціонерів (squeeze-out) принципам законності та непорушності права власності, визначеним ст. 41 Конституції України та п. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також аналогічному порядку в інших державах знайшли відображення у висновку експертів у галузі права, одним з яких виступила Дорошенко Л. М. (копія висновку від 24 грудня 2019 року).

Низка висновків та пропозицій отримали практичне впровадження в діяльність суб'єктів господарювання (довідка ТОВ «ДТЕК» від 31.10.2023 № 215) та використовуються в адвокатській практиці (довідка від 01.11.2023 б/н).

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою. Викладені теоретичні положення, сформульовані висновки та пропозиції є результатом аналізу авторкою 485 наукових, навчальних і нормативно-правових джерел, матеріалів правозастосовної практики. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, визначено у списку праць за темою дисертації.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження обговорювались на конференціях, наукових читаннях, круглих столах, зокрема на: Міжнародних науково-практичних конференціях, присвячених

річницям з дня народження д.ю.н., члена-кореспондента АН УРСР В. П. Маслова (м. Харків, 2017, 2020), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку» (м. Вінниця, 2018), Міжнародній науково-практичній конференції «Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства» (м. Івано-Франківськ, 2018), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір» (м. Хмельницький, 2019), Міжнародній науково-практичній конференції «Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу» (м. Івано-Франківськ, 2019), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (м. Вінниця, 2019), Других наукових читаннях пам'яті академіка В. К. Мамутова (м. Київ, 2020), Міжнародній науково-практичній конференції «Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2020), науково-практичній конференції «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 2021), Міжнародній науково-практичній конференції «Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин» (м. Івано-Франківськ, 2021), Всеукраїнському науково-педагогічному підвищенню кваліфікації «Інновації в забезпеченні якості викладання навчальних дисциплін адміністративно-правового блоку та здійснення галузевих фахових наукових досліджень у ЗВО в умовах воєнного стану» (м. Одеса, 2022), Міжнародній науково-практичній конференції «Зміни у корпоративному законодавстві в період дії правового режиму воєнного стану в Україні» (м. Івано-Франківськ, 2022), Міжнародних науково-практичних конференціях, присвячених пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни (м. Київ, 2021, 2023), Міжнародній науково-практичній конференції «Здійснення та захист корпоративних прав в Україні: шлях до європейських стандартів» (м. Івано-Франківськ, 2023).

Публікації. Основні результати наукового дослідження із достатньою повнотою висвітлено у 47 публікаціях, а саме: опубліковано двадцять п'ять наукових статей, з яких двадцять одна стаття – у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, чотири наукові публікації – у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus, одна одноосібна монографія, два розділи у колективних монографіях, п'ятнадцять тез доповідей на науково-практичних конференціях та чотири праці (підручники, посібник, практикум), які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації зумовлені її метою та завданнями. До структури дисертації належать: перелік умовних скорочень, вступ, 6 розділів, яким підпорядковано 14 підрозділів, висновки, список використаних джерел (485 найменувань) і 6 додатків. Загальний обсяг рукопису становить 583 сторінки, з них 464 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено науково-теоретичну базу, зв'язок роботи з науковими планами та програмами, мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, сформульовано положення, які містять наукову новизну, окреслено практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, апробацію результатів дисертації, а також відомості про публікації автора за темою дисертації.

Розділ 1 «Загальнотеоретичні положення про договірне регулювання корпоративних відносин» складається із двох підрозділів, у яких визначено методологію дослідження договорів у корпоративному праві та корпоративні відносини як об'єкт договірного регулювання.

У підрозділі 1.1. *«Методологія дослідження договорів у корпоративному праві»* розглянуто три основні підходи до визначення корпоративного права та його місця в правовій системі України: 1) корпоративне право – підгалузь господарського права (Ю. М. Бисага, О. В. Гарагонич, І. В. Лукач); 2) корпоративне право – підгалузь цивільного права (В. В. Луць, В. І. Цікало); 3) доктрина комплексної правової природи корпоративних відносин, в яких переважають ознаки господарсько-правової природи (М. К. Богуш). Спільним для всіх підходів є те, що воно є сукупністю правових норм, що регулюють корпоративні відносини. Встановлено, що відбувається перехід українського суспільства від позитивістського типу праворозуміння до сучасного типу праворозуміння. Доводиться, що не можна повністю відмовитися від позитивізму і нормативістського праворозуміння, доцільно дотримуватися «помірного» позитивізму. Саме інтегративна концепція праворозуміння поєднує (інтегрує) в собі окремі елементи теорії природного права, позитивізму, соціологічної школи права, що надає можливість всебічно дослідити договори в корпоративному праві. Ця концепція є основою, на якій має базуватися методологія дослідження договірного регулювання корпоративних відносин, оскільки вона надає можливість одночасно розглянути право через такі поняття, як «справедливість», «свобода», «верховенство права», поряд із такими правовими категоріями, як «норма», «закон», «правовий припис». Методологія дослідження договірного регулювання корпоративних відносин має ґрунтуватися на дотриманні принципу верховенства права та економічному підході до корпоративного права. До основних методологічних засад дослідження договірного регулювання корпоративних відносин також належать історико-правовий, системний, компаративістський, конфліктологічний підходи. Однією із найважливіших функцій корпоративного договору є запобігання корпоративним конфліктам.

У підрозділі 1.2. *«Корпоративні відносини як об'єкт договірного регулювання»* проаналізовано становлення нормативного регулювання корпоративних відносин та визначення корпоративних прав, досліджено сутність поняття «корпорація» у широкому та вузькому розумінні.

Доводиться, що з метою розмежування поняття корпорації як об'єднання юридичних осіб і корпорації як юридичної особи корпоративного типу варто використовувати термін «господарська організація корпоративного типу». Визначено, що до останніх належать господарські товариства та приватні підприємства. Запропоновано корпоративні правовідносини розглядати в широкому та вузькому розумінні. Корпоративні правовідносини в широкому розумінні – правовідносини, які виникають з моменту державної реєстрації господарської організації корпоративного типу як юридичної особи або з моменту набуття права власності на акцію, частку в статутному (складеному) капіталі такої господарської організації, і відносини, які тісно пов'язані з корпоративними (відносини, які існують між засновниками до її державної реєстрації, та відносини, які виникають у зв'язку з припиненням корпоративних прав). Корпоративні правовідносини у вузькому розумінні – правовідносини, які виникають з моменту державної реєстрації господарської організації корпоративного типу як юридичної особи або з моменту набуття права власності на акцію, частку в статутному (складеному) капіталі такої господарської організації. Зауважено, що масштабна реконструкція корпоративного законодавства шляхом закріплення поняття корпоративних прав та корпоративних відносин в ст. 96¹ ЦК України не змінює господарсько-правової природи корпоративних відносин.

Розділ 2 «Теоретичні проблеми свободи договору в корпоративному праві» містить три підрозділи, у яких проаналізовано поняття свободи договору в корпоративному праві, її обмеження та види договорів в корпоративному праві.

У підрозділі 2.1. «Поняття свободи договору в корпоративному праві» доводиться, що свобода договору має бути засадничою категорією регулювання договірних відносин у різних сферах економічної діяльності, в тому числі й в сфері корпоративних відносин, безумовно, з визначенням певних правових обмежень цієї свободи. На перших етапах становлення корпоративних відносин пріоритет надавався їх імперативному регулюванню, хоча укладення договорів щодо набуття, здійснення, припинення корпоративних прав допускалося. В подальшому розвиток корпоративного законодавства призвів до поширення саморегулювання корпоративних відносин й свободи договорів у корпоративному праві. Аргументовано, що свобода договору в корпоративному праві передбачає як право учасників корпоративних відносин укладати договори, за якими учасники (акціонери) товариства зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, так і право укладати інші договори, спрямовані на набуття корпоративних прав або їх припинення. Проаналізовано реалізацію принципу свободи договору в корпоративному праві на стадії визначення умов договору.

У підрозділі 2.2. «Обмеження свободи договору в корпоративному праві» доводиться, що обмеження договірної свободи в корпоративному праві встановлюються законом, установчими документами,

внутрішньокорпоративними актами. Таке обмеження в корпоративному праві встановлюються законом щодо: 1) можливості укладення певного виду договору (наприклад, щодо укладення договору викупу акцій акціонерним товариством; укладення договорів із заінтересованістю в частині визначення суб'єктів, які приймають рішення про вчинення таких договорів тощо); 2) можливості вибору контрагента за договором (наприклад, при обов'язковому продажу акцій акціонерами на вимогу власника домінуючого контрольного пакета акцій); 3) визначення порядку укладення договору, яким опосередковуються корпоративні відносини (наприклад, визначення порядку реалізації акціонерами права вимоги обов'язкового викупу АТ належних їм акцій); 4) визначення умов договору, яким опосередковуються корпоративні відносини (наприклад, визначення ціни викупу акцій при обов'язковому викупі АТ акцій на вимогу акціонерів).

У підрозділі 2.3. «Види договорів у корпоративному праві» аргументовано, що договори в корпоративному праві складають самостійний тип господарсько-правових договорів, входять до системи господарсько-правових договорів і мають свою внутрішню підсистему, що відображає їх диференціацію за певними видами. Поняття «корпоративні правочини» є ширшим за змістом за поняття «договори в корпоративному праві», оскільки корпоративні правочини включають в себе договірні правові конструкції (договір про створення ТОВ, корпоративний договір, договір про припинення товариства тощо), деякі установчі документи (засновницький договір повного/командитного товариства), односторонні правочини (безвідкличчна довіреність з корпоративних прав, дії з внесення вкладу до статутного капіталу ТОВ тощо). Проведено диференціацію договорів, які опосередковують корпоративні відносини, за суб'єктно-предметним критерієм та правовим результатом.

Розділ 3 «Корпоративний договір як локальний правовий регулятор корпоративних відносин» складається із трьох підрозділів, у яких проаналізовано розвиток інституту корпоративного договору в праві України та зарубіжних країн, поняття, сутність та правова природа такого договору у механізмі корпоративного управління, його відмежування від суміжних правових конструкцій.

У підрозділі 3.1. «Розвиток інституту корпоративного договору в праві України та зарубіжних країн» підсумовано, що розвиток національного законодавства щодо корпоративного договору пройшов три етапи: 1) внесення змін до Закону про АТ 2008 року і доповнення його ст. 26¹ «Договір між акціонерами товариства»; 2) прийняття Закону про ТОВ та ТДВ, ст. 7 якого учасникам ТОВ/ТДВ надано можливість врегулювати відносини за допомогою корпоративного договору та вперше в законодавстві закріплено його визначення; 3) прийняття Закону про АТ 2022 року, ст. 29 якого поіменована вже як «Корпоративний договір».

Виокремлено причини та тенденції появи корпоративних договорів у Великій Британії і США в середині XIX ст. Відзначається, що в країнах

англосаксонської правової сім'ї коло умов, що складають зміст корпоративного договору, є надзвичайно широким та охоплює практично всі питання управління і діяльності компанії, і при дотриманні певних умов зазначений договір може змінити статут компанії, в той час як корпоративний договір відповідно до положень національного законодавства не може самостійно породжувати нових корпоративних прав чи обов'язків сторін, які не передбачені законом або статутом господарського товариства. Встановлено, що корпоративні договори в країнах континентальної правової сім'ї з виникненням АТ не набули розповсюдження та в більшості своїй визнавалися нікчемними за рішенням суду. В німецькій правовій доктрині превалує позиція, що договори між учасниками є похідними від договору про створення товариства; у французькій – корпоративний договір розглядається як угода, яка певним чином зобов'язує учасників корпорації; у швейцарській – договірна свобода акціонерів завжди підпорядкована необхідності дотримання її меж (тобто дотриманню норм законодавства, публічного порядку та добросовісності); у нідерландській – положення корпоративного договору не мають суперечити суспільним інтересам або моральним засадам суспільства тощо. З урахуванням зарубіжного досвіду правового регулювання відносин щодо укладення корпоративних договорів сформульовано загальні вимоги, додержання яких є необхідним для його чинності.

У підрозділі 3.2. «*Корпоративний договір у механізмі корпоративного управління: поняття, сутність та правова природа*» визначено, що сутність корпоративного договору в тому, що він є особливим договором щодо узгодженого здійснення учасниками корпорації своїх прав та обов'язків. Специфіка такого здійснення полягає в зобов'язанні кожної зі сторін договору здійснювати свої права не тільки в своїх інтересах, на власний розсуд та за своєю волею, а і в інтересах інших осіб, відповідно до спільного розсуду та спільної волі його сторін. Аргументується полісемічність (багатозначність) корпоративного договору, який за своєю сутністю є стратегічним документом, своєрідним багатоваріативним «сценарієм» досягнення мети його сторонами.

Уточнено правові категорії корпоративного права: 1) корпоративні права розглянуто як сукупність передбачених законом, установчими документами, корпоративним договором прав, які має особа внаслідок володіння акціями, часткою у статутному (складеному) капіталі, або майні господарської організації корпоративного типу, що відображають ступінь корпоративного контролю конкретного учасника (акціонера, кінцевого бенефіціарного власника) у цій корпорації; 2) корпоративна власність є юридичною конструкцією, що позначає корпоративні відносини в сфері набуття та відчуження корпоративних прав відносно певної корпорації, тобто обсяг корпоративних прав, які належать члену корпорації, якими він розпоряджається на власний розсуд в порядку, передбаченому законодавством, статутом та корпоративним договором. Корпоративна власність учасника (акціонера) отримує майнову визначеність у разі відчуження частки (акцій) іншим учасникам, товариству або третім особам,

виходу учасника з товариства, його виключення, настання інших підстав переходу частки у статутному капіталі.

Визначено правову природу корпоративного договору, систематизовано його кваліфікуючі ознаки, сформульовано універсальне для АТ, ТОВ та ТДВ визначення поняття корпоративного договору.

У підрозділі 3.3. «Відмежування корпоративного договору від суміжних правових конструкцій» доводиться, що корпоративний договір як правова категорія є різновидом договору, що укладається між конкретними сторонами (учасниками, акціонерами, товариством, третіми особами), і як правовий засіб у механізмі корпоративного управління спрямований на саморегулювання прав та обов'язків саме цих сторін, натомість статут є установчим документом товариства, не є одностороннім чи багатостороннім правочином (договором); корпоративний договір є локальним актом, його положення є ненормативними, оскільки встановлюють правила поведінки, хоча і розраховані, як правило, на неодноразове застосування, проте стосуються учасників корпоративної організації, які є сторонами такого договору, натомість статут є локальним правовим актом, положення якого є нормативними, оскільки є загальнообов'язковими для всіх учасників (акціонерів) товариства. Відмежовано корпоративний договір від суміжних правових конструкцій, а саме від: 1) засновницького договору АТ; 2) договору про створення ТОВ, ТДВ; 3) договору про спільну діяльність; 4) договору управління корпоративними правами.

Розділ 4 «Теоретичні проблеми укладення, виконання та розірвання корпоративного договору» містить два підрозділи, в яких розкрито питання укладення, виконання та розірвання корпоративного договору.

У підрозділі 4.1. «Укладення корпоративного договору» сформульовано висновок про те, що динаміка договірної зобов'язання, яке виникає з такого роду договору, може мати як звичайний (природний), так і аномальний характер. Динаміка корпоративного договору за звичайних умов виглядає наступним чином: стадія укладення договору; стадія припинення договору внаслідок його виконання. При аномальному розвитку цей договір може мати такі стадії як: стадія укладення договору; стадія зміни договору (змісту чи (та) суб'єктного складу); стадія припинення договору, в тому числі внаслідок його розірвання. Аргументовано, що особлива мета корпоративного договору, специфіка суб'єктного складу та його своєрідна сфера застосування обумовлюють необхідність розробки відповідного правового регулювання відносин щодо його укладення, визначення «механіки» такої угоди, від чого залежить регламентація прав та обов'язків сторін корпоративного договору, його дійсність, сталість та прогнозованість правовідносин, які виникатимуть між сторонами договору. Розроблено підхід, за яким оферта та акцепт як традиційні стадії укладення договору непридатні для випадків укладення корпоративного договору, а його сторони не є боржниками або кредиторами, оскільки в них немає зустрічного, кореспондуючого, протилежного за

спрямованістю волевиявлення. Обґрунтовано, що волевиявлення учасника товариств та/або третьої особи, які не є сторонами корпоративного договору, на його укладення, не має своїм наслідком автоматичної згоди сторін такого корпоративного договору на його укладення «з будь-ким і кожним». Запропоновано з метою дотримання принципу правової визначеності конкретизувати в законодавстві спосіб укладення корпоративного договору шляхом складання єдиного документа (у тому числі електронного), підписаного сторонами (у тому числі з використанням електронного підпису).

Систематизовано виключення з правила щодо конфіденційності такого договору, а саме: 1) наявність законодавчої вимоги щодо розкриття усього змісту договору шляхом подання регулятору або оприлюднення для зацікавлених осіб; 2) обов'язок публічного АТ щодо оприлюднення факту укладення договору без розкриття його змісту. Конкретизовано умови корпоративного договору. Доводиться, що для акціонерів (учасників), які не об'єднані таким договором, характерним є відсутність ознак солідарності та заздалегідь узгоджених дій.

У підрозділі 4.2. «Виконання та розірвання корпоративного договору» засвідчено, що такий договір є складним зобов'язанням, в якому зобов'язання представлені як необхідністю вчинити певні дії (позитивні зобов'язання), так і утриматися від їх здійснення (негативні зобов'язання). Обґрунтована недосконалість механізмів щодо захисту прав сторін за негативними зобов'язаннями у корпоративному договорі, в зв'язку з чим обґрунтована доцільність їх забезпечення шляхом стягнення неустойки (штрафу), виплати компенсації. При порушенні позитивних зобов'язань запропоновано застосовувати стягнення неустойки (штрафу, пені). Резюмовано, що корпоративні договори можуть укладатися як на здійснення однієї дії (як виключення), так і на здійснення декількох дій (як загальне правило). Запропоновано закріпити в законодавстві положення, що такий договір може бути укладений на певний строк, встановлений договором, або на невизначений строк. У разі укладення корпоративного договору на невизначений строк, кожна з його сторін має право в будь-який момент зробити заяву про відмову від подальшої участі у такому договорі, повідомивши про це сторони не пізніше як за три місяці до виходу з договору. Доводиться, що сторона договору, укладеного на визначений строк, або договору, в якому досягнення мети визначено як скасувальну умову, має право вимагати розірвання договору у відносинах з іншими сторонами корпоративного договору через поважну причину з відшкодуванням іншим учасникам збитків, завданих розірванням договору.

Розділ 5 «Способи захисту прав сторін корпоративного договору: проблеми теорії та практики» складається з двох підрозділів, у яких дано загальну характеристику способам захисту прав сторін корпоративного договору в праві країн континентальної та англосаксонської правових сімей та в національному праві.

У підрозділі 5.1. «Способи захисту прав сторін корпоративного

договору в праві країн континентальної та англосаксонської правових сімей» сфокусовано увагу на аналізі норм зарубіжного законодавства, які можуть бути рецепційовані українським законодавцем з метою гармонізації корпоративного права та транскордонної мобільності компаній. Обґрунтовано, що способи захисту порушених прав сторін корпоративного договору поділяються на три групи: 1) зобов'язальні (стягнення неустойки, збитків, компенсації), 2) корпоративно-зобов'язальні (визнання договору недійсним), 3) корпоративні (визнання недійсними рішень органів господарського товариства, що порушують умови укладеного всіма учасниками корпорації корпоративного договору).

У підрозділі 5.2. *«Способи захисту прав сторін корпоративного договору в національному праві»* акцентуалізовано, що корпоративною відповідальністю є специфічний вид господарсько-правової відповідальності, під якою розуміється несення негативних економічних наслідків за порушення корпоративних прав та інтересів учасників корпоративних відносин, а також за невиконання обов'язків, встановлених законом та локальними правовими актами корпорації. У контексті можливого неповідомлення товариства про факт існування корпоративного договору доводиться, що вживання таких оціночних категорій як «розумна обачність», «стандартна ділова практика» не сприяє реалізації принципу правової визначеності, передбачуваності судової практики та сталості обороту. Аргументовано, що інший учасник товариства, безпосередньо товариство, інші особи не повинні самостійно дізнаватися про факт укладення корпоративного договору, а обов'язок щодо повідомлення про це товариства має носити не декларативний характер, а забезпечуватися застосуванням несприятливих правових наслідків, як-то можливість визнання такого договору недійсним. Висловлено думку про те, що якщо товариство було повідомлено про укладення корпоративного договору, то ризик, пов'язаний з незнанням цього, повинен бути покладений на учасників товариства, виходячи з презумпції обізнаності. Запропоновано до способів виходу з корпоративного дедлоку віднести виключення учасника з товариства та визначено підстави такого виключення. Доводиться, що виключення одного з учасників з товариства – це вихід з дедлоку у виняткових випадках і не може сприйматися як універсальний засіб, проте його застосування дозволило б уникнути блокування роботи компанії.

Розділ 6 «Інші договори в корпоративному праві» містить два підрозділи, у яких дано характеристику договорам щодо обов'язкового продажу та придбання акцій та окремим договорам, які опосередковують відносини з набуття та припинення корпоративних прав.

У підрозділі 6.1. *«Договори щодо обов'язкового продажу та придбання акцій»* аргументовано, що договір обов'язкового продажу акцій акціонерами на вимогу власника домінуючого контрольного пакета акцій та договір викупу АТ акцій на вимогу акціонерів є договорами, в яких одна зі сторін договору зобов'язана укласти на підставі прямої вказівки закону. Виокремлено детермінанти, які охарактеризують процедуру squeeze-out. Встановлено

тенденції правового регулювання squeeze-out та визначення справедливої ціни акцій у європейських країнах та США, зокрема, у окремих правопорядках існують «дворівневі» процедури squeeze-out, які складаються з двох етапів: визначення ціни та перевірка або затвердження ціни, особливістю якої є визначення розміру компенсації міноритарному акціонеру відразу двома суб'єктами – основним (суб'єктом, що безпосередньо встановлює ціну акцій) та додатковим (суб'єктом, що уповноважений перевіряти, затверджувати/призначати іншу ціну). Виокремлено критерії (стандарт) визначення вартості акцій. Доводиться, що механізм визначення ціни акцій, передбачений національним законодавством, відповідає тенденціям правового регулювання цього інституту у зарубіжних країнах. Додатково аргументовано, що запровадження у вітчизняне законодавство squeeze-out є прогресивним кроком до його уніфікації з європейськими практиками та стандартами, кроком до зближення, гармонізації зі світовою корпоративною культурою.

У підрозділі 6.2. «Окремі договори, які опосередковують відносини з набуття та припинення корпоративних прав» доводиться, що до договорів у корпоративному праві належать договори, які визначають права та обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним, спрямовані на виникнення корпоративних відносин (засновницький договір, договір про створення ТОВ тощо), договори між учасниками (акціонерами) та договори з господарською організацією корпоративного типу за їх участі щодо набуття, припинення корпоративних прав (договір між АТ та акціонером про обов'язковий викуп товариством належних йому акцій, договір про припинення товариства тощо). Аргументовано, що договір про створення ТОВ або договір про заснування АТ не належать до договорів про спільну діяльність, оскільки їх правовим результатом є створення юридичної особи, а за договором про спільну діяльність спільні дії сторін договору не призводять до виникнення юридичної особи. Договір про внесення додаткового вкладу не є корпоративним договором, але належить до договорів у корпоративному праві – договорів, які визначають права та обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним відносинам, спрямовані на виникнення корпоративних відносин. Після внесення додаткового вкладу і прийняття третьою особою до ТОВ з відповідною часткою у статутному капіталі виникнуть безпосередньо корпоративні відносини в учасника ТОВ. Обґрунтовано, що за суб'єктним складом та предметом договору договори про злиття та приєднання (реорганізаційні договори) за правовою природою є господарсько-правовими і належать до договорів у корпоративному праві.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження договорів у корпоративному праві виявлено теоретичні та практичні проблеми договірної регулювання корпоративних відносин та отримано наукові результати, що забезпечують розв'язання важливої теоретичної та прикладної проблеми щодо удосконалення правового

регулювання договірних відносин у корпоративному праві в процесі модернізації корпоративного законодавства України, мають загальнонаціональне значення та спрямовані на визначення шляхів вирішення проблемних питань саморегулювання корпоративних відносин.

За результатами дисертаційного дослідження сформульовано ряд узагальнених висновків та положень:

1. Методологія дослідження договірної регулювання корпоративних відносин – це система методологічних способів, засобів, методів науково-правового пізнання, що використовуються для отримання наукових висновків, узагальнень та положень в процесі дослідження договорів у корпоративному праві та ґрунтуються на принципі верховенства права, економічному підході до права, інтегративній концепції праворозуміння. Інтегративна концепція праворозуміння передбачає врахування принципу верховенства права, що сприяє розвитку різноманітних форм економічної діяльності, функціонування якої передбачає існування договорів у корпоративному праві, які відображають в собі як свободу їх укладення задля врегулювання корпоративних відносин, так і визначення заходів відповідальності сторін цих договорів у разі їх невиконання або неналежного виконання.

Методологія дослідження договірної регулювання корпоративних відносин ґрунтується на філософських, загальнонаукових методах наукового пізнання (діалектичному методі, методах аналізу та синтезу, індукції та дедукції тощо), спеціально-наукових підходах, притаманних юридичному дослідженню (історико-правовому, компаративістському, конфліктологічному підходах тощо).

Уточнено поняття «корпоративний конфлікт» та доводиться, що правові механізми запобігання корпоративним конфліктам можуть бути встановлені на законодавчому рівні, на рівні статуту як установчого документу, на рівні внутрішньокорпоративних актів, на рівні корпоративного договору чи інших договорів між засновниками (учасниками, акціонерами) товариства.

2. З метою розмежування корпорацій як видів господарських об'єднань і корпорацій як юридичних осіб – суб'єктів корпоративних відносин доцільно використовувати поняття господарських організацій корпоративного типу, до яких належать господарські товариства та приватні підприємства. Виробничі кооперативи і фермерські господарства недоречно відносити до господарських організацій корпоративного типу, оскільки їх члени не є носіями корпоративних прав, їхні права обумовлені членством у виробничому кооперативі або фермерському господарстві та їхньою особистою трудовою участю.

3. Свобода договору в корпоративному праві тісно пов'язана з філософським розумінням категорії «свобода», але стосується це фізичної особи (людини), яка обирає для себе варіант поведінки, в тому числі й у сфері корпоративних відносин як учасник (акціонер). Свобода договору в корпоративному праві означає можливість учасників корпоративних

правовідносин укласти договір, обрати контрагентів за договором та від договору, визначити умови договору, свої права та обов'язки (зміст договору), враховуючи вимоги, встановлені законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами.

На стадії обрання виду договору в корпоративному праві свобода договору має прояв у тому, що учасники корпоративних відносин мають право укладати як договори, за якими учасники (акціонери) товариства зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, так й інші договори, спрямовані на набуття або припинення корпоративних прав.

На стадії визначення умов договору в корпоративному праві свобода договору має свої прояви в наступному: до договору можуть бути включені такі умови, досягнення згоди за якими допускається законом; сторони в договорі можуть відступити від положень актів законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд, якщо це допускається законом; сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами.

4. Обмеження договірної свободи в корпоративному праві встановлюються законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами. Сторони договору в корпоративному праві не можуть відступити від положень актів законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це (корпоративний договір, що встановлює обов'язок акціонерів забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства, є нікчемним тощо), а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів корпоративного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами (договором не можна передбачити зміну розміру статутного капіталу ТОВ, затвердження грошової оцінки негрошового вкладу учасника тощо). Обмеження свободи договору в корпоративному праві встановлюються законом щодо: 1) можливості укладення певного виду договору; 2) можливості вибору контрагента за договором; 3) визначення порядку укладення договору; 4) визначення умов договору.

5. Договори в корпоративному праві складають самостійний тип господарсько-правових договорів, входять до системи господарсько-правових договорів і мають свою внутрішню підсистему, що відображає їх диференціацію за певними видами. Основну групу договорів у корпоративному праві складають корпоративні договори, за якими учасники (акціонери) товариства зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації.

За суб'єктно-предметним критерієм та правовим результатом договору можна систематизувати договори, які опосередковують корпоративні відносини, і виокремити наступні види договорів у корпоративному праві: 1) договори, які визначають права та обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним відносинам, спрямовані на виникнення корпоративних відносин; 2) корпоративні договори; 3) договори між

учасниками (акціонерами) та договори з господарською організацією корпоративного типу за їх участі щодо набуття, припинення корпоративних прав.

6. Корпоративний договір можна розглядати як: 1) інститут господарського права, 2) правовий засіб (інструмент) в механізмі корпоративного управління, що виступає способом саморегулювання прав та обов'язків сторін такого договору; 3) локальний правовий акт, одне з ключових джерел корпоративного права.

З урахуванням сучасних викликів, впливу євроінтеграційних процесів, аналіз законодавства, доктринальних підходів, судової практики зарубіжних країн щодо проблематики корпоративного договору є релевантним запитам сьогодення та затребуваним юридичним ринком, особливо це стосується законодавства, правової доктрини та практики Великої Британії, звідки і походить інститут корпоративного договору і де він набув значного поширення в бізнес-практиці. В роботі виокремлено умови, які складають зміст корпоративного договору в Великій Британії, та систематизовано причини появи цих договорів у Великій Британії і США в середині XIX ст., а саме це було викликано: 1) дефіцитом гнучких організаційно-правових форм ведення бізнесу; 2) консервативністю судів загального права, які не визнавали АТ. З урахуванням зарубіжного досвіду правового регулювання відносин щодо укладення корпоративних договорів сформульовано загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності корпоративного договору, а саме: 1) зміст корпоративного договору не може суперечити законодавству, публічним інтересам та моральним засадам; 2) корпоративний договір не може порушувати інтереси міноритарних акціонерів; 3) корпоративний договір не має бути спрямований на умисне спричинення шкоди інтересам інших осіб, які не є сторонами договору.

7. Виокремлено кваліфікуючі ознаки корпоративного договору, доводиться його господарсько-правова природа та обґрунтовано, що під корпоративним договором розуміється договір, за яким сторони такого договору зобов'язуються здійснювати певним чином свої права та/або утримуватися від здійснення зазначених прав, зокрема: голосувати певним чином на загальних зборах учасників товариства, узгоджувати варіант та спосіб голосування з іншими сторонами корпоративного договору, продавати свої акції (частку) за визначеною цим договором вартістю або/та при настанні визначених обставин або утримуватись від відчуження акцій (частки) до настання визначених у договорі обставин, а також здійснювати узгоджено інші дії, пов'язані з корпоративним управлінням товариства, з реорганізацією та ліквідацією товариства тощо, за допомогою якого здійснюється конструювання внутрішньої структури, який містить гарантії та запевнення, способи забезпечення виконання зобов'язань, положення щодо відповідальності за порушення умов корпоративного договору та сторони якого спільно виступають на фінансовому ринку та розпоряджаються корпоративною власністю. Укладення такого договору його стороною

(учасником) є добровільним обмеженням своєї особистої свободи в здійсненні корпоративних прав в інтересах як мінімум всіх сторін корпоративного договору, як максимум – безпосередньо товариства. Корпоративний договір є: 1) корпоративним за предметом правового регулювання (регламентує діяльність учасників корпоративних відносин), 2) регулятивним – за призначенням (спрямований на впорядкування корпоративних відносин, забезпечує їх організацію та функціонування), 3) індивідуальним за видом правового регулювання (є актом реалізації права, спрямованим на регулювання приватних випадків, нетипових, штучних, індивідуальних ситуацій, і має персоніфікований характер). Такий договір є джерелом суб'єктивних прав акціонерів (учасників), впливає на їх відносини між собою і товариством, визначає порядок та межі реалізації прав акціонерів (учасників) з метою отримання майнового та нематеріального блага, з приводу якого виникло конкретне корпоративне правовідношення.

Корпоративні права (обов'язки) сторін корпоративного договору угруповано за такими критеріями як зміст та спрямованість на корпоративні права (обов'язки) щодо: 1) участі в управлінні товариством; 2) придбання та (або) відчуження часток (акцій) у статутному капіталі (її частини) за певною ціною або при настанні певних обставин або утримання від відчуження часток (акцій) до настання таких обставин; 3) вчинення дій, пов'язаних з припиненням товариства як суб'єкта правовідносин, або виділом з нього нового товариства.

Сторони корпоративного договору не правомочні здійснювати дії (бездіяльність), які спрямовані на умисне спричинення шкоди господарському товариству, а також такі, які істотно ускладнюють або роблять неможливим досягнення цілей, заради яких створювалось таке товариство, що обумовлено: 1) залежністю ефективного функціонування національної економіки в цілому від стабільної роботи окремих господарських товариств, необхідністю забезпечення населення товарами, роботами, послугами; 2) пріоритетністю інтересів суспільства, економічних інтересів країни над локальними інтересами учасників господарського товариства та інших сторін корпоративного договору, об'єднаних ним. Корпоративний договір закріплює обов'язки утримуватися від здійснення корпоративних прав або дотримуватись заздалегідь визначеної корпоративної процедури.

8. Корпоративний договір за національним законодавством не підміняє собою статут та має певні переваги перед ним: 1) гнучкість, можливість адаптивного регулювання відповідно до унікальних обставин взаємодії учасників; 2) розширення можливостей ефективного захисту інтересів учасників корпорації, інвесторів та кредиторів; 3) конфіденційність його змісту, якщо інше не передбачено законом або договором (на відміну статуту, який доступний широкому загалу); 4) можливість швидкого коригування в зв'язку з простим порядком внесення змін, що дає сторонам такого договору можливість внести до нього зміни лише за взаємною згодою сторін та без обов'язкової державної реєстрації; 5) є інструментом, що попереджає недружні

поглинання та забезпечує прогнозований розвиток компанії.

Однією з суттєвих переваг корпоративного договору перед «прозорим» статутом є його конфіденційність, у разі відсутності якої такий договір втрачає сенс для його сторін, які розраховували на корпоративну сталість та певний рівень камерності. З метою збереження принципу конфіденційності такого договору у визначених законодавством випадках запропоновано обмежитись встановленням обов'язку сторін корпоративного договору щодо розкриття інформації повідомляти НКЦПФР виключно про факт укладення договору без розкриття його змісту. Акціонери, інші сторони корпоративного договору мають надавати регулятору інформацію лише про наявність, строк дії та його сторони, але не про його зміст. Неоприлюднення змісту корпоративного договору в інформаційному просторі необхідне для збереження комерційної цінності такого договору, оскільки розкриття його конфіденційності буде розглядатися бізнес-гравцями як мінус, додасть йому додаткової вразливості та не сприятиме поширенню корпоративного договору в бізнес-практиці. Інший учасник товариства, безпосередньо товариство, інші особи не повинні самостійно дізнаватися з різних джерел про факт укладення такого договору, а обов'язок щодо повідомлення про це товариства не має носити декларативний характер. Вживання в судовій практиці з цього приводу таких оціночних категорій як «розумна обачність», «стандартна ділова практика» не сприяє реалізації принципу правової визначеності, її передбачуваності та сталості обороту, а розширення суддівського розсуду в корпоративних спорах на цьому етапі розвитку українського суспільства не є своєчасним. Позиція суду щодо необхідності прояву розумної обачності, яка притаманна стандартній діловій практиці, фактично ставить під сумнів презумпцію добросовісності сторони, права якої порушено. Обов'язок щодо повідомлення товариства про факт укладення корпоративного договору у визначених законодавством випадках має забезпечуватися мірами відповідальності за його невиконання. Якщо товариство було повідомлено про укладення корпоративного договору, то ризик, пов'язаний з незнанням факту про його укладення, повинен бути покладений на учасників товариства, виходячи з презумпції обізнаності, за таких обставин учасник товариства, який не є стороною договору, має вжити необхідних заходів, спрямованих на отримання інформації про його існування, проявивши необхідну розумну обачність.

Корпоративний договір є саморегулятором вже існуючих корпоративних відносин між акціонерами, учасниками чи іншими сторонами такого договору вже створеного АТ, ТОВ, ТДВ, засновницький договір АТ визначає права та обов'язки саме засновників до дати реєстрації НКЦПФР звіту про результати емісії акцій, договір про створення ТОВ, ТДВ визначає права та обов'язки засновників товариства і за загальним правилом діє до дня державної реєстрації товариства. Корпоративний договір не є різновидом договору про спільну діяльність, оскільки правовий результат, які бажають досягнути сторони корпоративного договору і сторони договору про спільну діяльність є різним. Корпоративний договір не є різновидом договору

управління корпоративними правами, оскільки кожна із сторін цього договору від свого імені реалізує свої права та повноваження і діє хоча й з власної волі, проте з урахуванням інтересів сторін (учасників) корпоративного договору, а в договорі управління корпоративними правами управитель хоча і діє від власного імені, але в інтересах установника управління або вигодонабувача.

9. Основною метою укладення корпоративного договору є спрямованість на зменшення бізнес-ризиків за рахунок забезпечення сталого складу сторін такого договору, збереження особисто-довірчих (фідуціарних) відносин між ними, здійснення сторонами цього договору узгоджених дій щодо спільного ведення бізнесу, забезпечення можливості учасників впливати на політику компанії, а також недопущення переходу контролю над компанією стороннім особам (зокрема, на ефективне функціонування компанії можуть впливати особистісні моральні якості учасника, його рівень платоспроможності).

Для корпоративного договору пропозиція укласти договір та акцепт цієї оферти як традиційні обов'язкові стадії укладення договору є непридатними, оскільки неможливо достеменно виокремити кожен конкретну оферту та її наступний акцепт. Такий висновок пояснюється феноменом корпоративного договору, його «*sui generis*», тобто унікальністю цієї правової конструкції, яка, незважаючи на наявність схожості з іншими подібними конструкціями, має певну специфіку, оскільки сам по собі процес узгодження волевиявлень декількома присутніми і спільно діючими особами представляє собою взаємне, послідовне формулювання умов договору, а не почергову пропозицію редакції кожної зі сторін. Специфіка корпоративного договору полягає також в тому, що він укладається незалежними одна від одної особами, які мають протилежні за спрямованістю інтереси та цілі. Корпоративний договір може укладатися шляхом: 1) підписання корпоративного договору сторонами в результаті перемовин, на яких спільно присутні всі сторони (їх представники); 2) укладення шляхом послідовного підписання тексту договору кожною зі сторін, які домовляються про це, без спільної присутності та без внесення змін в редакцію тексту договору.

10. Конститутивним елементом корпоративного договору, яким формується солідаристський характер відносин між його сторонами, є довіра, а першочерговим завданням виступає намір сторін через договір зробити відносини довірчими, консолідувати зусилля, солідарно моделювати відносини з іншими акціонерами (учасниками) корпорації, які не є сторонами такого договору, і з самим товариством, що відповідає сутності корпоративного підприємництва. Припинення довірчих очікувань, зокрема у випадках, коли одна зі сторін корпоративного договору ввела іншу в оману, обман, зловживала довірою тощо, має вважатися достатньою підставою для припинення договору внаслідок односторонньої відмови або розірвання договору. З метою недопущення «заблокування» сторін корпоративного договору та адаптації їх дій під економічні реалії та потреби часу пропонується закріпити в корпоративному законодавстві положення, відповідно до яких

корпоративний договір може бути укладений на певний строк, встановлений договором, або на невизначений строк, за аналогію з правовим регулюванням відносин за договором простого товариства та договором майнового найму. Умотивовано доцільність у разі, якщо такий договір укладається на невизначений строк, визначення в законодавстві положень (як це встановлено законом для подібних договірних конструкцій з невизначеним строком дії) щодо можливості односторонньої відмови від договору на визначених в законі підставах з додержанням стороною корпоративного договору порядку його розірвання.

11. Найбільш ефективним серед цих способів захисту прав сторін корпоративного договору, гарантією належного виконання корпоративного договору є компенсація. З метою уніфікації та гармонізації національного корпоративного законодавства в умовах інтенсивного зближення господарських систем різних країн-учасниць світового ринку, в тому числі і щодо корпоративного договору, доцільним вбачається запровадження в національне законодавство такої міри відповідальності за невиконання умов корпоративного договору, перевагами якої є: 1) відсутність необхідності в доведенні наявності збитків, адже компенсація підлягає стягненню при доведенні факту правопорушення незалежно від наявності або відсутності збитків; 2) стягнення компенсації не виключає можливості відшкодування збитків у разі їх наявності; 3) компенсація може застосовуватися поряд з іншими заходами відповідальності (зокрема, неустойкою). Як правило, принциповим в питанні застосування ефективних способів захисту прав сторін корпоративного договору є аспект пропорційності відповідальності наслідкам порушення договору та дотримання балансу інтересів його сторін, проте сторони корпоративного договору можуть свідомо вдаватися до встановлення в договорі каральних заходів відповідальності, як-то: заздалегідь оцінені збитки, компенсація. Такий підхід обумовлений тим, що на перше місце може ставитися не додержання балансу інтересів, а встановлення запобіжних, превентивних заходів з метою недопущення неналежного виконання або невиконання корпоративного договору.

12. Враховуючи специфіку предмету корпоративного договору, для його сторін важливим є виконання договору в натурі, тому беручи до уваги особливий характер домовленостей в такому договорі, можливе зловживання корпоративними правами, запропоновано передбачити в спеціальному законодавстві цей спосіб захисту прав сторін корпоративного договору як примусове виконання обов'язку в натурі. Обґрунтовано доцільність зазначення в корпоративному договорі запевнень сторін щодо обставин, які мають значення для його укладення, виконання або припинення, зокрема щодо докапіталізації частки у статутному капіталі товариства стороною корпоративного договору, запевнень щодо відсутності обтяжень такої частки. Наслідком порушення запевнення може бути обов'язок відшкодувати збитки, які виникли через таке порушення, право стягнути компенсацію та/або неустойку, а також заздалегідь оцінені збитки. Всі зазначені способи захисту

порушених прав сторін корпоративного договору є ефективними та дієвими.

Розповсюдженою є ситуація, коли господарська організація корпоративного типу потрапляє в дедлок. Напрямами удосконалення законодавства щодо способів усунення дедлока в організаціях корпоративного типу можуть бути, зокрема, закріплення в законодавстві: 1) та корпоративному договорі (якщо його сторонами є всі учасники ТОВ) переліку підстав виключення учасника з товариства; 2) додаткової підстави для застосування ліквідації юридичної особи – істотне утруднення діяльності юридичної особи, під яким доцільно вважати стан, коли: а) учасники товариства ухиляються від участі в його діяльності, що призводить до неможливості прийняття рішень в зв'язку з відсутністю кворуму; б) у зв'язку з тривалим корпоративним конфліктом істотні зловживання допускалися всіма учасниками товариства; 3) положення щодо механізму викупу частки одним учасником у іншого у разі корпоративного конфлікту або визначення в законодавстві права сторін корпоративного договору передбачити в ньому таку можливість.

13. Запровадження в національному законодавстві такої процедури як squeeze-out є прогресивним кроком до його уніфікації з європейськими практиками та стандартами, кроком до зближення, гармонізації зі світовою корпоративною культурою. Застосування порядку squeeze-out не суперечить положенням ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 41 Конституції України. В роботі виокремлено чинники, які характеризують процедуру squeeze-out, серед них ключовими є наявність публічного інтересу в її застосуванні, виключний характер та необхідність дотримання балансу інтересів мажоритарних та міноритарних учасників АТ тощо. Під критеріями (стандартами) визначення вартості акцій можна розуміти закріплені законодавцем економічні показники, на основі яких суб'єкт визначає або затверджує ціну акцій – розмір виплаченої міноритарному акціонеру компенсації. Найбільш поширеними серед країн є наступні показники: ринкова вартість акцій, вартість продажу третім особам та вартість діючого підприємства. При цьому критерії (стандарт) визначення вартості акцій можуть використовуватись як граничні (визначена ціна акцій має бути не більше, або не менше закріпленого законодавцем критерію) або як фіксовані (визначена ціна має дорівнювати закріпленому законодавцем критерію).

Національне законодавство в якості критеріїв (стандартів) визначення ціни акцій встановлює фіксовані економічні показники, які дають можливість з'ясувати реальну вартість акцій з врахуванням попиту на фінансових ринках та залученням незалежних оцінювачів з метою забезпечення неупередженості і об'єктивності у процедурі визначенні ціни акцій, що гарантує міноритарним акціонерам отримання справедливої компенсації за викуплені акції.

Валідація договору обов'язкового продажу акцій акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій, та договору викупу АТ акцій на вимогу акціонерів, тобто договорів, в яких одна зі сторін договору зобов'язана укласти на підставі

прямої вказівки закону, свідчить про відсутність свободи волевиявлення особи на укладення договору в корпоративному праві та про спонукання до його укладення.

На законодавчому рівні визначено специфічний порядок обов'язкового продажу акцій міноритарними акціонерами на вимогу власника домінуючого контрольного пакета акцій, який обумовлює специфіку неконкурентного способу укладення такого договору в корпоративному праві, що передбачає відображення оферти та акцепту в певних, законодавчо визначених діях сторін договору за участі третіх осіб.

Міноритарний акціонер є слабкою стороною договору обов'язкового продажу акцій на вимогу особи (осіб, що діють спільно), що є власником домінуючого контрольного пакета акцій, яка підлягає особливому правовому захисту з урахуванням принципів справедливості, добросовісності і розумності. Визначення в корпоративному законодавстві додаткових правових механізмів забезпечення ефективного захисту прав міноритаріїв сприятиме встановленню справедливого балансу між приватними інтересами мажоритаріїв та публічними інтересами держави і суспільства щодо створення сприятливого інвестиційного клімату в бізнес-середовищі.

14. Щодо окремих договорів, які визначають права та обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним, спрямовані на виникнення корпоративних відносин, набуття та припинення корпоративних прав, то договір про створення ТОВ або договір про заснування АТ не належать до договорів про спільну діяльність, оскільки їх правовим результатом є створення юридичної особи; договір про внесення додаткового вкладу не є корпоративним договором, але належить до договорів у корпоративному праві – договорів, які визначають права та обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним, вони спрямовані на виникнення корпоративних відносин; реорганізаційні договори є господарсько-правовими за своєю правовою природою і належать до договорів у корпоративному праві. Реорганізаційними договорами є договори про злиття/поглинання, зокрема, угоди M&A.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові публікації, в яких опубліковані основні наукові результати докторської дисертації

Монографія:

1. Дорошенко Л. М. Договори в корпоративному праві: проблеми теорії та практики: Монографія, Київ: Юрінком Інтер, 2023. 542 с.

Розділи у колективних монографіях:

2. Дорошенко Л. М. Примусовий викуп акцій (squeeze-out) в Україні: проблеми правозастосування. *Захист прав та інтересів учасників майнових відносин: питання теорії і практики* : колективна монографія / за заг. ред.

І. Ф. Коваль. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Розд. 2. С. 76-86.

3. Дорошенко Л. М. Інститут корпоративного договору: компаративістський підхід. *Корпоративне право крізь призму судової практики* : моногр. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. Гл. 3, парагр. 3. С. 303-325.

Статті у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

4. Дорошенко Л. К вопросу о правопреемстве при ликвидации хозяйственных организаций. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. №1. С. 47–51.

5. Дорошенко Л. М. Стан та перспективи розвитку законодавства про ліквідацію юридичної особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С. 64–68.

6. Дорошенко Л. М. Поняття та сутність корпоративного договору. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 150- 155.

7. Дорошенко Л. М. Способи усунення дедлока як різновиду корпоративних конфліктів. *Правничий часопис*. 2019. №1. С. 45–54. DOI: <https://doi.org/10.31558/2518-7953.2019.1.6>

8. Дорошенко Л. М. Корпоративні договори в національному праві та в праві країн англо-американської правової системи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №11. С. 83-89. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.14>

9. Дорошенко Л. М., Пилявець В. В. Визначення справедливої ціни обов'язкового продажу акцій. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 156-162. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.28 (*Особистий внесок: проведено дослідження ролі процедури squeeze-out в удосконаленні ефективності корпоративного управління в АТ та розвитку фінансового ринку, визначено загальні тенденції визначення справедливої ціни акцій у процедурі squeeze-out у зарубіжних країнах та відповідність таким тенденціям національного законодавства*).

10. Дорошенко Л. М. Щодо відповідності процедури обов'язкового продажу акцій (squeeze-out) принципу непорушності права власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 76-82. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.13>

11. Дорошенко Л. М. До питання пріоритетності норм Цивільного кодексу України щодо норм спеціального законодавства: усі закони за юридичною силою рівні, але є закони пріоритетніші за інших? *Часопис Київського університету права*. 2021. № 3. С. 160-166. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2021.31

12. Дорошенко Л. М. Способи захисту прав сторін корпоративного договору: проблемні питання теорії та практики. *Право України*. 2021. № 6. С. 97 –117. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2021-06-097>

13. Дорошенко Л. М. Виконання корпоративного договору. *Нове українське право*. 2022. № 4. С. 31-37. DOI

<https://doi.org/10.51989/NUL.2022.4.5>

14. Резнікова В. В., Дорошенко Л. М. Корпоративний договір як ефективний правовий засіб в механізмі корпоративного управління, його сутність та правову природу. *Право України*. 2022. № 4. С. 13–28. DOI: <https://doi.org/10.33498/Louu-2022-04-013> (Особистий внесок: обґрунтовано положення щодо корпоративного договору як інституту господарського права, правового засобу в механізмі корпоративного управління, локального правового акту, який є одним з ключових джерел регулювання корпоративних правовідносин, доведено господарсько-правову природу такого договору).

15. Дорошенко Л. М. Щодо строку дії корпоративного договору. *Нове українське право*. 2022. № 5. С. 17-23. DOI: <https://doi.org/10.51989/nul.2022.5.2>

16. Дорошенко Л. М. Укладення корпоративного договору. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. №5 (124). С. 43-48. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/5.124-7> (10.17721/1728-2195/2022/5.124-7)

17. Дорошенко Л. М. Корпоративний договір як правовий засіб запобігання корпоративним конфліктам. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 256-259. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2022/61.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/61>

18. Дорошенко Л. М., Новікова Є. О. Договори М&А: досвід правового регулювання в Європейському союзі та Швейцарії. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. №1. С. 82 – 95. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.1.8> (Особистий внесок: визначення проблемних аспектів під час укладення угод М&А та розробка пропозицій щодо удосконалення законодавства з метою захисту капіталу та структурування таких угод).

19. Дорошенко Л. М. Методологічні засади дослідження договірних регулювань корпоративних відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 220-223. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2022/53.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/53>

20. Дорошенко Л. М. Свобода договору в корпоративному праві та її обмеження. *Право України*. 2023. №1. С. 99–121. DOI: <https://doi.org/10.33498/Louu-2023-01-099>

21. Дорошенко Л. М. Співвідношення корпоративного договору з суміжними правовими конструкціями. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 233-237. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/53.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/53>

22. Дорошенко Л. М. Захист прав сторін корпоративного договору шляхом застосування компенсації та запевнень. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. №1. Том 3. С. 24–37. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.1.3.3>

23. Дорошенко Л. М. Юридичний консалтинг у сфері М&А. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 183-186. DOI: [10.36695/2219-5521.2.2023.39](https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.39)

24. Дорошенко Л. М. Ефективність способів судового захисту корпоративного договору: досвід зарубіжних країн. *Аналітично-порівняльне правознавство, електронне наукове видання*. 2023. №4. С. 173-178. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.28>

Наукові публікації за темою докторської дисертації у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

1. 25. Lina Doroshenko, Volodymyr Shablysty, Vitaliy Prymachenko, Anastasiia Filipp, Vitaliy Burbyka. LEGAL PRINCIPLES OF CYBER PROTECTION OF CRITICAL INFRASTRUCTURE FACILITIES. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Volume 22, Issue 6, 2019. URL: <https://www.abacademies.org/journals/month-december-year-2019-vol-22-issue-6-journal-jleri-past-issue.html> (другий квартиль Q2 – прирівнюється до 3 публікацій) (особистий внесок: визначення тенденцій з інформатизації фінансового простору і їх впливу на забезпечення державою в особі регулятора захисту конфіденційної інформації).

26. Doroshenko Lina, Oleksandr Yunin, Alina Goncharova, Volodymyr Kovbasa, Volodymyr Holubosh. Corporate rights as determinants of the economic security management of the country. *JOURNAL OF SECURITY AND SUSTAINABILITY*. ISSUES ISSN 2029-7017 print. ISSN 2029-7025 online 2020 September Volume 10 Number 1 URL: [https://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1\(19\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1(19)). P. 263-275 (другий квартиль Q2- прирівнюється до 3 публікацій) (особистий внесок: доведення необхідності застосування заходів відповідальності, які виступають ключовими передумовами ефективного корпоративного контролю щодо реалізації корпоративних прав).

27. Doroshenko, L (Doroshenko, L.), Zhornokui, Y (Zhornokui, Yu) Ruban, O (Ruban, O.) Tymoshenko, D (Tymoshenko, D.) Essence and specifics of venture investment into innovation activity. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 4(39), 2021, P. 362–367 (особистий внесок: конкретизовано поняття корпоративної власності, розглянуто його співвідношення з поняттям «корпоративний капітал»).

28. Doroshenko L., Harahonych, O., Panova, L., Mirzayeva, A., Aliyeva, A. Digitalization and legal regulation of public and private transactions in the digital environment: Concepts and development prospects. *Amazonia Investiga Journal*. Volume 11 - Issue 60. December, 2022. P. 214-223 (особистий внесок: аргументована важливість дослідження особливостей впровадження інформаційних технологій у фінансовий сектор, у сфері життя, які мають економічний характер; доведена необхідність правового регулювання відносин, для яких є властивим певний рівень прозорості інформації, цифровізації, діджиталізації, ефективність чого дозволить задовольнити вимоги бізнесу).

Наукові публікації, які додатково відображають наукові результати докторської дисертації

Тези, доповіді та інші матеріали наукових конференцій:

29. Дорошенко Л. М. Корпоративний договір як регулятор відносин між учасниками товариства. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали наук.-практ. конференції, присвяченої 95-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, члена-кореспондента АН УРСР В.П. Маслової (Харків, 17 лютого 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 100–102.

30. Дорошенко Л. М. Щодо гарантійної функції статутного капіталу господарських товариств. *Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету Василя Стуса (18 травня 2018 р.) / Донецький національний університет імені Василя Стуса; за заг. ред. д.ю.н. проф. А.Г. Бобкової. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. С. 57–59.

31. Дорошенко Л. М. Предмет договору між акціонерами товариства в законодавстві України та англійському праві. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства*: збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2018. С. 50-53

32. Дорошенко Л. М., Шемета Т. М. Правові наслідки припинення права розпорядження часткою в статутному капіталі щодо корпоративного договору в національному та англійському праві. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір* : матеріали у Всеукраїнської наук.-практ. конф. пам'яті професора В. Д. Волкова (Хмельницький, 23 квітня 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 128-133. (*Особистий внесок: досліджено етапи реформування корпоративного законодавства щодо корпоративного договору*).

33. Дорошенко Л. М. Ліквідація товариства як спосіб виходу з корпоративного тупіка. *Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу* : збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27-28 вересня 2019 року) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2019. С. 74–78.

34. Дорошенко Л. М. Способи захисту прав учасників господарських товариств. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11–12 жовтня

2019 р.). Наук. ред. А. Г. Бобкова, А. М. Захарченко. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 86-90.

35. Дорошенко Л. М. Щодо ціни продажу акцій у сквіз-аугі. *Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку*: матеріали XVIII міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 98-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, члена-кореспондента АН УРСР В.П. Маслова, 28 лютого 2020 р. Харків: Право, 2020. С. 171-174.

36. Дорошенко Л. М. Процедура примусового викупу акцій (squeeze-out) в Україні: порівняльно-правовий аналіз та проблеми правозастосування. *Другі наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова* (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Київ: НАН України; ДУ «ІСПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. С. 212 - 216.

37. Дорошенко Л. М. Припинення акціонерного товариства: перспективи розвитку законодавства та питання правозастосування. *Законодавство про акціонерні товариства: новачі та перспективи* : збірник наукових праць за матеріалами XVIII Міжнародної науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 р.). Київ - Івано-Франківськ, 2020. С. 33-38.

38. Дорошенко Л. М. Відчуження частки у статутному капіталі як підстава переходу корпоративних прав. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Харків, 22 травня 2021 р.) МВС України, Харків. нац. ун – т внутр. справ : Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2021. С. 151–155.

39. Дорошенко Л. М. Пріоритетність норм Цивільного кодексу України над нормами спеціального законодавства: принцип *lex specialis derogat generalis* не такий вже і «принциповий»? *Перші наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Талком, 2021. С. 79–84.

40. Дорошенко Л. М. ТОВ v/s приватного підприємства: проблеми правозастосовної практики. *Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин [текст]* : збірник наукових праць за матеріалами XIX Міжнародної науково-практичної конференції (24 вересня 2021 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої, Івано-Франківськ, 2021. С. 42–47.

41. Дорошенко Л. М. Подання інформації про кінцевих бенефіціарних власників та накладення арешту на корпоративні права у період воєнного стану: *матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 21 липня–25 серпня 2022 р.* Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 51-55.

42. Дорошенко Л. М. Форс-мажорні обставини у договірних зобов'язаннях та їх правові наслідки. *Зміни у корпоративному законодавстві в період дії правового режиму воєнного стану в Україні [текст]*: збірник наукових праць за матеріалами XX Міжнародної науково-практичної

конференції (30 вересня 2022 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2022. С. 54-60.

43. Дорошенко Л. М. Розвиток договірного регулювання корпоративних відносин як необхідна складова повоєнного відновлення економіки України. *Другі наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання правового регулювання* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня 2023 р., Київ) / за заг. ред.: В. В. Поєдинок. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. С. 52-55.

Підручники, посібники:

44. Господарське право : практикум / А. Г. Бобкова (кер. авт. кол.); за заг. ред. А. Г. Бобкової. Харків : Право, 2018. (особистий внесок: гл. 12. Правовий статус об'єднань підприємств). С. 146-155.

45. Корпоративне право: навчальний посібник / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Л.М. Дорошенко та ін.; за заг. ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької, Л.М. Дорошенко. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2018. 400 с. (особистий внесок: § 3-4 розділу, §6 розділу 4, § 3- 5 розділу 5, § 2,5,7 розділу 8, розділ 9).

46. Господарське право (Загальна частина) : підручник / за ред. В. С. Щербини, В. В. Резнікової. Київ : Видавництво Ліра-К. 2023. 588 с. (особистий внесок: глава 6 (§2), стор. 96-110).

47. Кологойда О.В., Гарагонич О.В., Дорошенко Л.М. Корпоративне право Європейського Союзу : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К. 2023. 392 с. (особистий внесок: розділ VIII, С. 298-330).

АНОТАЦІЯ

Дорошенко Л.М. Договори в корпоративному праві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», Київ, 2023.

Дисертаційна робота є самостійною завершеною науковою працею, в якій вперше в національній доктрині господарського права розроблено концептуальні положення, спрямовані на розв'язання важливої теоретичної та практичної проблеми саморегулювання корпоративних відносин з метою правового забезпечення вільного руху капіталів, створення сприятливого інвестиційного клімату в бізнес-середовищі, вдосконалення корпоративного управління, попередження та вирішення корпоративних конфліктів шляхом укладення договорів у корпоративному праві, сформульовано пропозиції з удосконалення корпоративного законодавства в умовах євроінтеграційних процесів України.

На основі дослідження загальнотеоретичних засад про договірне

регулювання корпоративних відносин обґрунтовано, що методологія дослідження такого регулювання представляє собою систему методологічних способів, засобів, методів науково-правового пізнання, що використовуються для отримання наукових висновків, узагальнень та положень в процесі дослідження договорів у корпоративному праві та ґрунтуються на принципі верховенства права, економічною підході до права, інтегративній концепції праворозуміння. Аргументовано, що інтегративна концепція праворозуміння передбачає врахування принципу верховенства права, що сприяє розвитку різноманітних форм економічної діяльності.

Доводиться, що свобода договору має бути засадничою категорією регулювання корпоративних відносин з урахуванням обмежень, які встановлюються законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами. Свобода договору має свій прояв на різних стадіях динаміки договірної зобов'язання: 1) на стадії обрання виду договору - учасники корпоративних відносин мають право укласти як договори, за якими учасники (акціонери) товариства зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, так й інші договори, спрямовані на набуття корпоративних прав (договір про викуп АТ розміщених ним цінних паперів тощо) або їх припинення (договір про припинення товариства тощо); 2) на стадії визначення умов договору - до договору можуть бути включені такі умови, досягнення згоди за якими допускається законом; сторони можуть відступити від положень актів корпоративного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд, якщо це допускається законом; сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами корпоративного законодавства, відносини, які не врегульовані цими актами.

У дисертації розглянуто договори в корпоративному праві як самостійний тип господарсько-правових договорів, що входять до системи господарсько-правових договорів і мають свою внутрішню підсистему. Проведено класифікацію договорів у корпоративному праві за суб'єктно-предметним критерієм та правовим результатом на види: 1) договори, які визначають права та обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним відносинам, спрямовані на виникнення корпоративних відносин; 2) корпоративні договори; 3) договори між учасниками (акціонерами) та договори з господарською організацією корпоративного типу за їх участі щодо набуття, припинення корпоративних прав.

Проаналізовано причини виникнення та розвиток інституту корпоративного договору в праві України та зарубіжних країн. Систематизовано права і обов'язки, що складають зміст корпоративного договору в країнах англосаксонської правової сім'ї, де інститут корпоративного договору має більш тривалу історію свого розвитку, здійснено порівняльно-правовий аналіз змісту корпоративного договору за законодавством України та зарубіжних країн з метою визначення тенденцій в договірному регулюванні корпоративних відносин.

Обґрунтовано, що корпоративний договір є локальним правовим актом ненормативного характеру, спрямованим на формування стратегії впливу на корпоративну політику господарської організації корпоративного типу, максимізацію ролі його сторін у здійсненні корпоративного контролю щодо корпоративної власності.

Обґрунтовано господарсько-правову природу корпоративного договору. Доводиться, що корпоративний договір є регулятивним за призначенням, індивідуальним за видом правового регулювання.

Проведено відмежування корпоративного договору від суміжних правових конструкцій, а саме від: засновницького договору акціонерного товариства, договору про створення ТОВ, договору про спільну діяльність, договору управління корпоративними правами.

Аргументована неможливість дотримання традиційної процедури укладення корпоративного договору з такими обов'язковими стадіями як пропозиція укласти договір (оферта) та акцепт цієї оферти. Конкретизовано порядок укладення корпоративного договору шляхом: 1) підписання корпоративного договору сторонами в результаті перемовин, на яких спільно присутні всі сторони (їх представники); 2) послідовного підписання тексту договору кожною зі сторін, які домовляються про це, без спільної присутності та без внесення змін в редакцію тексту договору.

Обґрунтовано доцільність зазначення в корпоративному договорі запевнень сторін щодо обставин, які мають значення для його укладення, виконання або розірвання, та визначено правові наслідки їх порушення.

Удосконалено положення щодо визначення способів захисту прав сторін корпоративного договору і запропоновано передбачити в спеціальному законодавстві такий спосіб захисту прав сторін корпоративного договору як примусове виконання обов'язку в натурі. Доводиться універсальність та дієвість для захисту прав сторін договорів в корпоративному праві такого способу захисту їх прав як компенсація.

Доводиться властивості корпоративного договору та інших договорів у корпоративному праві виступати правовими засобами запобігання корпоративним конфліктам. Визначено, що правові механізми запобігання корпоративним конфліктам можуть бути встановлені на законодавчому рівні, на рівні статуту, на рівні внутрішньокорпоративних актів, на рівні корпоративного договору чи інших договорів між засновниками (учасниками, акціонерами) товариства.

Сформульовано напрями удосконалення законодавства щодо способів усунення дедлока в господарських організаціях корпоративного типу, якими можуть бути закріплення в законодавстві: 1) та корпоративному договорі (якщо його сторонами є всі учасники ТОВ) переліку підстав виключення учасника з товариства; 2) додаткової підстави для застосування ліквідації юридичної особи – істотне утруднення діяльності юридичної особи; 3) положення щодо механізму викупу частки одним учасником у іншого у разі корпоративного конфлікту або надання сторонам корпоративного договору

права передбачити в ньому таку можливість.

Доводиться, що валідація договору обов'язкового продажу акцій акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій, та договору викупу акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів, тобто договорів, в яких одна зі сторін договору зобов'язана укласти його на підставі прямої вказівки закону, свідчить про обмеження свободи волевиявлення особи на укладення договору в корпоративному праві та про спонукання до укладення договору.

Аргументовано, що договір про створення ТОВ та договір про заснування акціонерного товариства не належать до договорів про спільну діяльність, оскільки їх правовим результатом є створення юридичної особи; договір про внесення додаткового вкладу не є корпоративним договором, але належить до договорів у корпоративному праві – договорів, які визначають права та обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним, спрямовані на виникнення корпоративних відносин; реорганізаційні договори є господарсько-правовими за своєю правовою природою і належать до договорів у корпоративному праві.

Результати дисертаційного дослідження становлять теоретичний і практичний інтерес, можуть бути використані у правотворчій та правозастосовній діяльності, в освітньому процесі, скласти підґрунтя для подальших наукових досліджень у цій сфері. Сформульовані в результаті наукового дослідження положення наукової новизни та всі результати роботи отримані на підставі особистого аналізу законодавства, наукової літератури, правозастосовної судової практики, договірної практики, звітів державного колегіального органу Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, статистичних даних.

Ключові слова: договори, корпоративне право, корпоративні відносини, акціонерне товариство, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, корпоративний договір, укладення та виконання договору, способи захисту прав, squeeze-out, реорганізаційні договори.

SUMMARY

Doroshenko L.M. Contracts within Corporate Law. – Qualifying scientific work as the manuscript.

The thesis for doctoral degree in jurisprudence by the specialty 12.00.04 – commercial law; commercial procedural law – State organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, 2023.

The dissertation is an independently completed scientific work, where conceptual provisions aimed at solving the important theoretical and practical problem of self-regulation of corporate relations in the direction of legal guaranteeing for the free movement of capital, creating a favorable investment climate in the business environment, improving the model of corporate

administration, preventing and resolving corporate conflicts through the conclusion of contracts in corporate law have been developed for the first time in the national doctrine of commercial law; suggestions for improving corporate legislation in terms of the European integration processes of Ukraine have been formulated.

On the basis of studying general theoretical principles on contractual regulation of corporate relations, the author has substantiated that the methodology of the research of such regulation is the system of methodological techniques, means, methods of scientific and legal cognition, which are used to obtain scientific conclusions, generalizations and provisions in the process of researching contracts in corporate law and are based on the rule of law principle, the economic approach to law, the integrative concept of legal understanding. It has been argued that the integrative concept of legal understanding involves the consideration of the rule of law principle, which becomes a system-forming element of the legal economy, contributes to the development of various forms of economic activity.

The author has proved that the freedom of contract should be the basic category of regulation of corporate relations, taking into account the restrictions established by law, constituent documents and internal corporate acts.

Freedom of contract is manifested at different stages of the contractual obligation dynamics: 1) at the stage of choosing the type of a contract - participants in corporate relations have the right to enter into contracts under which the participants (shareholders) of a company undertake to exercise their rights and powers in a certain manner or refrain from their implementation, as well as other agreements aimed at the acquisition of corporate rights (buy-out contract on purchasing securities placed by a joint-stock company, etc.) or their termination (company's dissolution agreement, etc.); 2) at the stage of determining the terms of the contract - the following conditions may be included in the contract, reaching an agreement, which is stipulated by law; the parties may depart from the provisions of corporate legislation and regulate their relations at their own discretion, if it is stipulated by law; the parties have the right to settle relations not regulated by acts of corporate legislation in the contract, which is provided by these acts.

The author of the dissertation has studied contracts in corporate law as an independent type of economic and legal contracts that are part of the system of economic and legal contracts and have their own internal subsystem. The author has conducted the classification of contracts in corporate law according to the subjective and meritorious criterion and legal result into the following types: 1) contracts defining the rights and obligations of the participants of legal relations that precede corporate relations, aimed at the emergence of corporate relations; 2) corporate contracts; 3) contracts between participants (shareholders) and contracts with a corporate-type economic organization for their participation regarding the acquisition and termination of corporate rights).

The reasons for the emergence and development of the corporate contract institution in the law of Ukraine and foreign countries have been analyzed. The author has systematized the rights and obligations that make up the content of the corporate contract in the countries of the Anglo-Saxon legal family, where the

corporate contract institution has a longer history of development; has accomplished a comparative and legal analysis of the corporate contract's content under the legislation of Ukraine and foreign countries in order to determine the tendencies within contractual regulation of corporate relations.

It has been substantiated that a corporate contract is a local legal act of a non-regulatory nature, aimed at forming a strategy for influencing the corporate policy of a corporate-type economic organization, at maximizing the role of its parties in the implementation of corporate control in relation to corporate property.

The author has substantiated economic and legal nature of the corporate contract. It has been proved that the corporate contract is regulatory by the purpose, individual by the type of legal regulation.

The corporate contract has been distinguished from related legal structures, namely from: the incorporation deed of a joint-stock company, a limited liability company's establishment agreement, the agreement on joint activities, the agreement on the management of corporate rights.

The author has argued the impossibility of following the traditional procedure of concluding a corporate contract with such mandatory stages as a suggestion to conclude a contract (offer) and acceptance of this offer. The author has specified the procedure for concluding a corporate contract by: 1) signing a corporate contract by the parties as a result of negotiations, where all parties (their representatives) are jointly present; 2) successive signing of the text of the contract by each of the party who agree on it, without joint presence and without making changes to the wording of the contract's text.

The author has substantiated the expediency of indicating the assurances of the parties in the corporate agreement regarding the circumstances that are important for its conclusion, execution or termination; has defined the legal consequences of violating such assurances. The author has improved the provisions on determining the methods of protecting the rights of the parties to a corporate contract and has offered to provide such a method of protecting the rights of the parties to a corporate contract as forced performance of an obligation in kind in the special legislation. Universality and effectiveness for the protection of the rights of the parties to contracts within corporate law of such a method of protecting their rights as compensation have been proved.

The properties of the corporate contract and other contracts within corporate law to act as legal means of preventing corporate conflicts have been proved. It has been determined that legal mechanisms for preventing corporate conflicts can be established at the legislative level, at the charter level, at the level of internal corporate acts, at the level of a corporate contract or other agreements between the founders (participants, shareholders) of the company.

The author has formulated areas for improving the legislation regarding the methods to eliminate deadlock in corporate-type economic organizations, which can be enshrined in the legislation: 1) and in the corporate contract (if all members of the LLC are parties to the corporate contract) the list of reasons for excluding a participant from the company; 2) an additional basis for the application of a legal

entity's liquidation – a significant impediment to the activity of a legal entity; 3) provisions regarding the mechanism to buy-out a share by one participant from another participant in case of a corporate conflict or giving the parties to a corporate contract the right to provide such a possibility in the corporate contract.

It has been proved that the validation of the contract of mandatory sale of shares by shareholders at the request of a person (persons acting jointly) who is the owner of a dominant controlling block of shares, and the buy-out contract of shares by a joint-stock company at the request of shareholders, i.e. contracts, where one of the parties to the contract is obliged to conclude it on the basis of a direct instruction of the law, testifies to the restriction of the freedom of expression of a person's will to conclude a contract within corporate law and to the inducement to conclude a contract.

It has been argued that the contract on the LLC establishment and the contract on a joint-stock company's establishment do not belong to contracts on joint activity, since their legal result is the creation of a legal entity; the contract on making an additional contribution is not a corporate contract, but belongs to contracts within corporate law – contracts that determine the rights and obligations of participants in legal relations that precede corporate ones, aimed at the emergence of corporate relations; reorganization contracts are economic and legal in their legal nature and belong to contracts within corporate law.

The results of the dissertation research are of theoretical and practical interest, can be used in law-making and law-enforcement activities, in the educational process, can be the basis for further scientific research in this area. Formulated provisions of scientific novelty as a result of scientific research and all work results have been obtained on the basis of a personal analysis of legislation, scientific literature, law-enforcement judicial practice, contractual practice, reports of the National Securities and Stock Market Commission, statistical data.

Key words: contracts, corporate law, corporate relations, joint-stock company, limited and superadded liability companies, corporate contract, conclusion and execution of the contract, methods of protecting the rights, squeeze-out, reorganization contracts.